

Grabolle, Roman; Hrubý, Petr; Militký, Jiří

Orlík nad Vltavou ve 13.-14. století ve světle archeologického výzkumu

Archaeologia historica. 2002, vol. 27, iss. [1], pp. 91-118

ISBN 80-7275-031-3

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140457>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

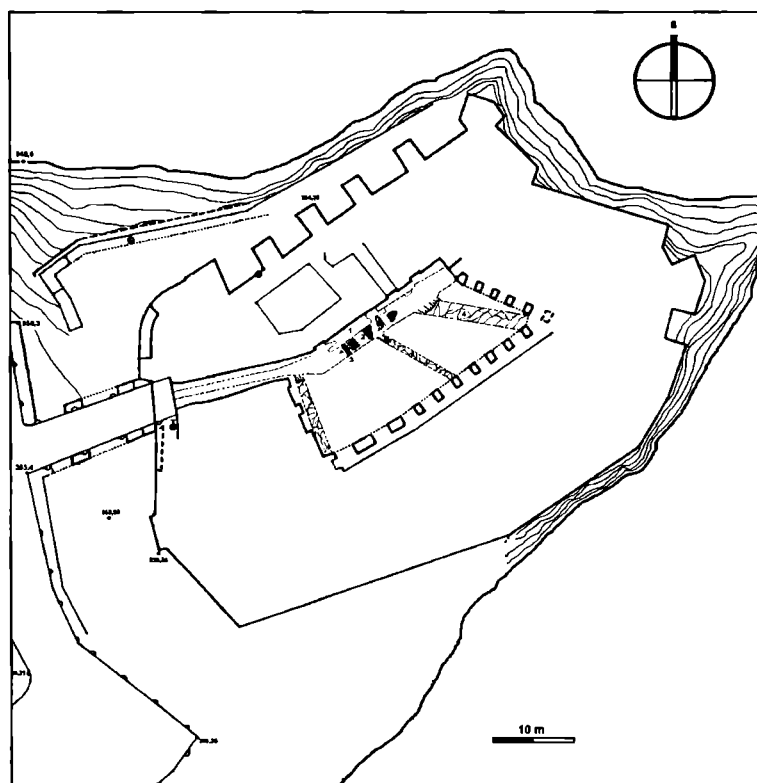
Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Orlík nad Vltavou ve 13.–14. století ve světle archeologického výzkumu

ROMAN GRABOLLE – PETR HRUBÝ – JIŘÍ MILITKÝ

1. Úvod

Od ledna do března roku 2000 probíhal záchranný výzkum na nádvoří hradu Orlíka (srov. *Grabolle–Hrubý 2000*). Vedle menší akce v hradním příkopu v 80. letech (*Břicháček 1987*) a rozsáhlé sondáže v prostoru parkánu jižního křídla v roce 1998 (*J. Beneš 1998*) se jedná o třetí výzkum v areálu tohoto hradu. V prostoru starých tras kanalizací, které byly pro stavbu využity, byla provedena dokumentace a vzorkování řezů, na kterých se po odstranění recentních výplní objevily původní stratigrafie. V místech, kde byly shledány neporušené terény, byla provedena komplexní sondáž. Třemi příčnými řezy byl také zdokumentován i původní reliéf ostrožny.

Obr. 1. Orlík nad Vltavou. Celkový půdorys skalní ostrožny s hradem a se schematickým vyznačením archeologicky sledované plochy. 1: pozdně gotické a renesanční základové zdivo arkádového schodiště; 2: plochy s prozkoumanými odpadními vrstvami z 13.–poč. 14. stol.; 3: kamenná tarasní zeď 1073; 4: skalní podklad.

2. Terénní popis ostrožny

Objekt se nachází na levém břehu Vltavy. Nadmořská výška se pohybuje okolo 365 m a převýšení 60–70 m (před napuštěním přehrady). Jedná se o výběžek a skalní zakončení trojúhelníkovité ostrožny s hlavní osou SV–JZ. Přístupná je po 80 m široké šjíji na JZ (obr. 1). Směrem ke špičce terén klesá. JV svah je limitován potokem, který se ale směrem k SV stále hlouběji zařezává do reliéfu až nakonec při svém ústí vytváří hluboké skalnaté údolí, oddělující ostrožnu od sousedního ostrohu Hradce. Celá severní a severozápadní strana je tvořena obtížně přístupnými svahy, které se směrem k špičce mění v členitou skalní stěnu. Morfologie a původní reliéf ostrožny je pak vůbec důležitou kapitolou. Celý skalní výchoz je rozdělen pomyslnou osou SV–JZ (obr. 1). Pravá polovina areálu se nachází na mírně se svažujícím skalním podkladě, který klesá směrem k SZ. V prostoru vstupního křídla se pak nachází skalní výchoz a nejvyšší bod původního terénu, pojatý do stavební hmoty hradu. V poslední podélné čtvrtině nádvoří v prodloužení osy vstupu do hradu se relativně rovný terén prudce lomí. Zatímco čelní křídlo je až do výše podlah 2. patra postaveno na skále a celé JV křídlo v úrovni přízemí taktéž, je SZ a S křídlo podsklepeno, což svědčí o spadajícím povrchu.

3. Nástin historického a stavebního vývoje lokality do 16. stol.

3.1. Nejstarší období do konce 13. stol.

Pokud vypustíme úvahy o předlokačním využití ostrožny, o jehož rozsahu a charakteru nevíme prakticky nic, pak se dá říci, že hrad Orlík byl založen „na zeleném drnu“ v období vlády Přemysla II. Otakara (1253–1278), resp. v období jejího závěru (srov. *Sedláček 1883*, 55–66; *Menclová 1972 I*, 164–165; *táž 1972 II*, 451), přičemž jednou z jeho funkcí byla i ochrana a vybírání cla na vltavské obchodní spojnici (*Lancinger–Muk 1994*, 90; *Durdík 1999*, 403). Za pohnutých tzv. zlých let, v období 1288–89 byl hrad v držení strany Závíše z Falkenštejna, která byla s další šlechtou v otevřeném odboji proti správci království, braniborskému markraběti Otovi (*Žemlička 1986*, 157). Po pražském sněmu roku 1281 stanul v čele zemské správy biskup Tobiáš z Bechyně a Purkart z Janovic (*Žemlička 1986*, 158–162; *Nový 1987*, 92). Ti si své výsadní postavení udrželi až do roku 1284, kdy se moci v zemi ujala Vítkovská strana. V tomto dění hrál hrad Orlík, nacházející se v sousedství biskupských držav (*Palacký 1921*, 204; *Menclová 1972 I.*, 165), úlohu strategického opěrného bodu oddílů Zdislava ze Šternberka a Dětricha Švihovce ze Švihova. V literatuře nepanuje shoda o nejstarší podobě a rozsahu hradu. Mělo se jednat o menší královský hrad, který nesl podle T. Durdíka prvky francouzských kastelů (*Durdík 1998*, 122; *týž 1999*, 405; naproti tomu *Varhaník 1998*, 15). V rámci tohoto pojetí, které počítá i s existencí rohové věžice na jihovýchodní straně hradního čela, by zde již v nejstarším období měla stát i věž západní (*Durdík 1995*, 205; *týž 1998*, 122–128; *týž 1999*, 405). Podle archeologického výzkumu jihovýchodního parkánu v roce 1998, kdy byl odkryt vnitřní líc štítové zdi se však zdá, že v tomto prostoru žádná věž ani věžice nestála (*J. Beneš 1998*). Komplexním stavebně historickým rozlorem věže západní pak J. Varhaník prokázal, že jde o věž bateriovou, postavenou ve století patnáctém (srov. *Varhaník 1998*). D. Menclová Orlík v jeho nejstarším období řadí mezi hrady se štítovou zdí, přičemž na západní straně se měl nacházet také původní vstup, chráněný zvenčí ještě bránou a padacím mostem (*Menclová 1972 I.*, 164–165).

3.2. Hrad v průběhu 14. stol. do roku 1407

Další majitelé hradu jsou známi až kolem poloviny 14. stol. Roku 1357 jej získal Dětrich z Poudic (*Lancinger–Muk 1994*, 89) a roku 1360 se v rukách jeho stejnojmenného synovce Orlík stává královským manským hradem. O deset let později přešel objekt do rukou Hynka Pluha z Rabštejna, který hrad směnil po nějakém čase za jiný majetek s jedním z tzv. „milců“ na dvoře Václava IV., Zikmundem Hullerem (*Durdík 1995*, 203–204; *týž 1999*, 403). Soudí se, že zhruba na přelomu 13. a 14. stol. byl Orlík přestavěn a rozšířen, přičemž

se měl skládat z obytné budovy – paláce (velmi pravděpodobně na SV straně; obr. 15 a 16) a válcové věže (v místech dnešní prostřední věže), chránící taktéž přístup do opevněného areálu (*Kostka–Hanesch 1955*, 1; *Varhaník 1998*, 18, obr. 8). Před polovinou 14. stol. by měla být přistavěna k východní hradební zdi kaple a v druhé polovině téhož věku i tzv. lovecká síň. Podstatný je ale fakt, že rozsah hradního areálu byl oproti pozdějšímu stavu s velkou pravděpodobností stále ještě menší o vnější obvod SZ křídla a to z výše nastíněných příčin terénní konfigurace ostrožny. V tomto místě je předpokládána jednoduchá kamenná hradba, přibližně kopírující skalní zlom (obr. 15). Ne zcela vyřešeno je pak datování parkánu, který by podle výsledků sondáží z roku 1998 měl také ještě spadat do 14. stol. (*J. Beneš 1998*).

3.3. Hrad za Zmrzlíků ze Svojšína do roku 1508

V tomto období nabyl hrad vrcholně gotické podoby. Petr Zmrzlík, který jej koupil od Ondřeje Hullera, patřil k předním činitelům kališnické šlechty. Po rozdělení rodových držav si Orlík ponechali jeho synové Václav a Jan. V tomto období byl zdokonalen a zesílen obranný systém. Vybudována byla štítová zeď, schopná čelit palným zbraním a bateriová věž na SZ straně čela hradu. V té době byl pravděpodobně rozšířen také původní rámeček hradu o SZ křídlo, kde musel být vyřešen problém se svažujícím povrchem. V prostoru opačného JV křídla hradu pak byl vybudován hradební parkán. I když není přesnější datování této přestavby jasné, lze se na základě rozboru historické situace i výsledků archeologických odkryvů z roku 1998 domnívat, že jejím iniciátorem byl již první ze Zmrzlíků Petr, takže lze uvažovat o jejích počátcích ještě v předhusitském období do roku 1421. Další nejasností je pak podoba předhradí. Bezpečně bylo jeho čelo limitováno příkopem a zřejmě i hradbou v jeho týlu (srov. *Varhaník 1998*, 25, 28–29). Významnou etapu lokality uzavírá katastrofální požár roku 1508, po kterém nebyl objekt Zmrzlíky již obnoven a jako opuštěný byl roku 1514 prodán se souhlasem krále Kryštofa ze Švamberka.

3.4. Hrad za Švamberků do konce 16. stol.

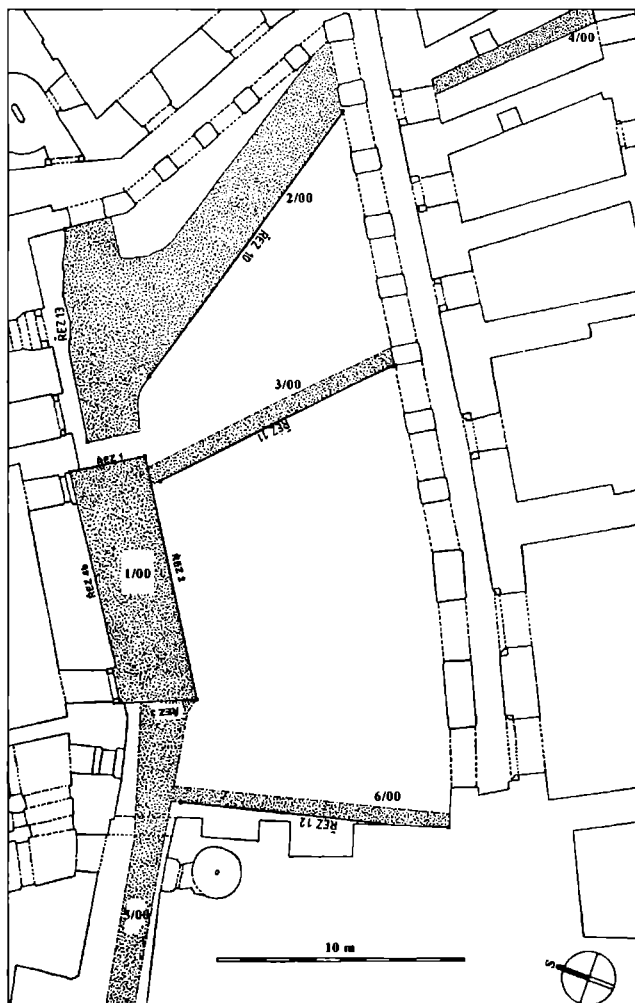
Kryštof přistoupil ihned k rekonstrukci celého objektu, kterou pověřil purkrabího Jiříka Osovského z Adlaru. Nešlo ještě o renesanční rekonstrukci gotického hradu, i když některé prvky nového slohu se zde již uplatnily (srov. *Menclová 1972 II*, 348–377, 542). Zřejmě již v tomto období byl ještě více aktivně vyrovnán nerovný ubíhající terén v SZ polovině ostrohu a staticky zabezpečeno SZ křídlo hradu, hrozící zvolným sesuvem. Jeho datování, zejména pak datování severní části, není zcela uspokojivě vyřešeno. Stavebními změnami prošla také štítová zeď, která byla opravena (srov. *Menclová 1972 II*, 452–453 a *Varhaník 1998*, 14). V období druhé švamberské přestavby, zahájené Kryštofem mladším ze Švamberka po roce 1575 pak hrad získává plně renesanční podobu a stává se zcela novým typem sídla. Na této přestavbě měl podíl mistr Augustin, který byl povolán z Vlaška. Rozsah objektu se již příliš nezměnil. Došlo k dostavbě druhého patra v SZ křídle a v prostoru nádvoří přibýly renesanční arkády v úrovni patra prvního, které byly přístupné po schodišti v západní části nádvoří (*Vlček 1999*, 401; též *Varhaník 1998*, 17, obr. 7).

4. Archeologická terénní situace

4.1. Sonda 1/00 (nádvoří)

Sonda 1/00 byla položena při vnitřní obvodové zdi SZ paláce (obr. 2–6). Její rozměry byly 3×10 m. Zhruba 5–20 cm od současné úrovně byla v celé zkoumané ploše odkryta valounová dlažba (1003), kterou lze spojit s úpravami v 19. století. V severozápadní polovině sondy byly odkryty základy zaniklého schodiště k renesančním arkádám. Délka reliktu byla 6,2 m a šíře pak 1,6 až 1,8 m. Schodiště bylo posazeno na masivním kamenném základu (1029). Původně nadzemní část, tvořená obdélnými kvádry (1012), se nacházela v hloubce 80 cm od dnešního povrchu. Těchto kvádrů se dochovala tři patra, což představuje výšku okolo 60 cm. Vnitřní výplň pod schodištěm byla složená pouze z menšího

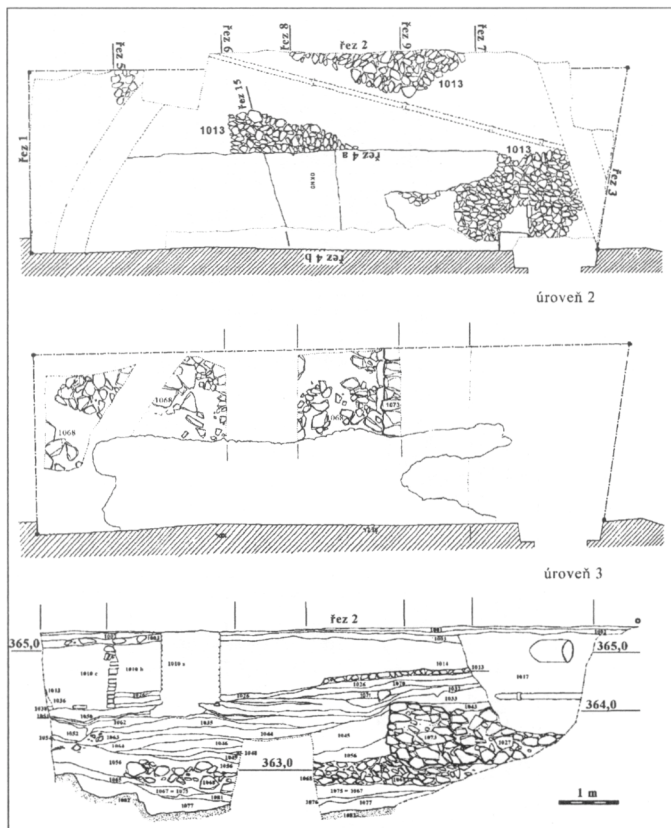
Obr. 2. Orlík nad Vltavou. Plán nádvoří se schematickým vyznačením ploch (tečkovaně) zasažených rekonstrukcí v roce 2000.

lomového kamene, zlomků cihel, střešní krytiny a valounů. Schodiště bylo přístupné směrem od průjezdu, kde byly nalezeny dva nejnižší stupně (1018).

V polovině reliktu byl ponechán otvor pro sklepní okno (srov. *Lancinger–Muk 1994*, 93, obr. 6), což odpovídá předpokladu, že v době renesanční rekonstrukce bylo SZ křídlo hradu již podsklepeno a bylo nutné při budování arkád zajistit odvětrání sklepených prostor. Při regotizaci v 19. století, kdy arkády zanikly a kdy byl zároveň navýšen povrch nádvoří, došlo k zazdění okenní menzury demoličním materiálem. Velmi zajímavým a zřejmě i důležitým zjištěním je vertikální spára mezi obvodovou zdí paláce (1069) a základovým tělesem 1006, které vůči původnímu líci základů křídla předstupovalo o 80–90 cm (obr. 3 nahore a obr. 6). Stejným způsobem byla k vnějšímu líci tohoto tělesa „přilepena“ také základová zeď (1029) z lomového kamene založená na starších odpadních vrstvách. Vzniká otázka, jak interpretovat tyto tři stavební prvky, které jsou zároveň doklady tří na sebe navazujících stavebních fází. Pod nejnižším prahovým stupněm se nacházela valounová dlažba (1013), která byla na jiných místech základem porušena. Dlážďení tedy bylo v době budování schodů již položeno a zároveň bylo ještě plně v provozu. Podle archeologického materiálu z kontaktních vrstev patří valounový povrch na sklonek středověku a počátek novověku. Pokud tedy přijmeme myšlenku, že schodiště a arkády byly vybudovány v rámci

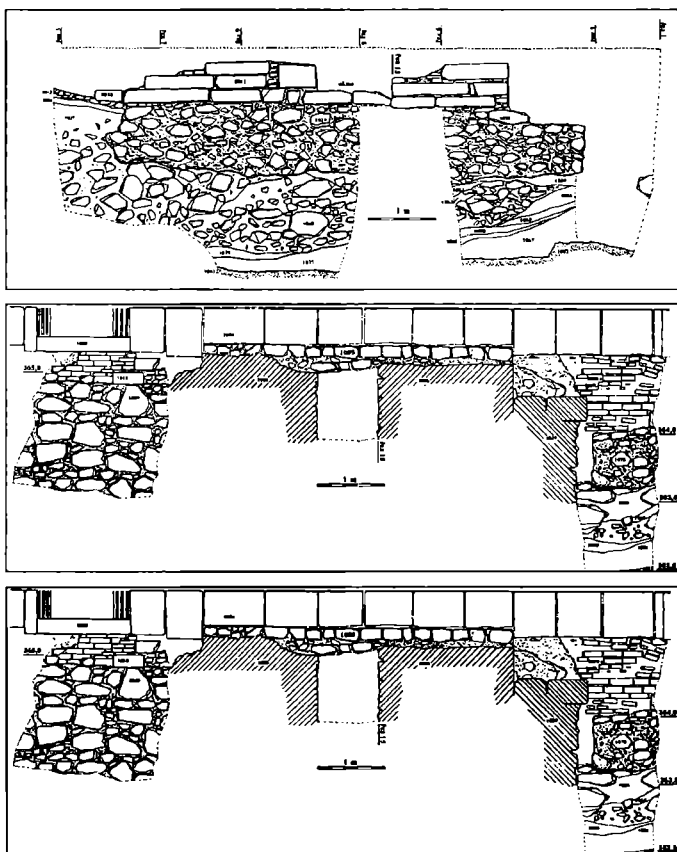
Obr. 3. Orlík nad Vltavou. Půdorys sondy 1/00 v úrovni pozdně středověkého zdláždění (nahore) a v úrovni vrstvy 1068 z 13. století (uprostřed). Dole podélný řez č. 2 (kreslila K. Věšínová).

vrcholně renesanční přestavby objektu v 80. letech 16. století, pak se lze domnívat, že o něco starší dláždění patří do období tzv. první švaberské přestavby, zahájené ihned po převzetí hradu. Diskusi by zde mohlo vyvolat zjištění, že i u vlastního tělesa základů arkádového schodiště byly pozorovány dvě stavební fáze, představované kontexty 1012 a 1006. Druhý z nich je přitom zřejmě ještě starší než valounová dlažba 1013, takže se nabízí jeho vrcholně, či pozdně gotické datování. Dlažba 1013 byla nalezena také v ostatních částech nádvoří (obr. 4 dole). I přes snahu vyrovnat klesající terén ostrožny byl její původní průběh na zámečném povrchu znát ještě v 16. století. K úplnému znivelování došlo až za Schwarzenberků.

Pod touto dlažbou bylo postupně rozebíráno starší sídlištní souvrství. Za nejmladší z této sekvence lze považovat vrstvu 1026 těsně pod dlažbou a jako stratigraficky nejstarší ji uzavírá kontext 1044. Mocnost tohoto souvrství se pohybovala od 50 do 85 cm. Z vrstev pochází málo fragmentarizovaný archeologický materiál 13.–14. stol. a pak poněkud více fragmentarizovaná keramika mladší, zařaditelná do druhé půli století čtrnáctého a století patnáctého. Zcela unikátní výjimku tvoří v tomto ohledu nález stříbrného denáru Vratislava I. v rozhraní vrstev 1033 a 1034. Souvrství lze zřejmě interpretovat jako komunikační terén, nicméně je zde patrná silná složka starších uloženin, svědčící o cíleném druhotném využití zeminy pro terénní úpravy, spojené snad s přestavbou hradu v 15. stol. Z tohoto úhlu pak nutno nahlížet také na nález zmíněného denáru (viz kap. 5.2.).

Pod tímto souvrstvím byla nalezena, prozkoumána a rozebrána, tarasná zídka (1073), jejíž zachovalá funkční koruna se nacházela v hloubce 140 cm od současného povrchu a základ v hloubkách 190–200 cm. Jednalo se o kamenný tarásek z lomového kamene spojeného hlínou a jehož čelní kolmá stěna s pečlivým lícem byla obrácena směrem k severu, tedy od vchodu do nádvoří. Jeho účelem bylo zvýšení a zpevnění terénu v prostoru kolem

Obr. 4. Orišek nad Vltavou. Podélný řez 4a v sondě 1/00 v úrovni líce zdi renesančního arkádového schodiště (nahore). Podélný řez 4b v úrovni líce nosné zdi SZ paláce (uprostřed) s kamenným lícovaným zdívem (1069), považovaným za původní severní hradbu. Dole řezy 10 a 11 vedoucí napříč nádvořím (srov. též obr. 2).

ústí průjezdu do nádvoří. Datování tohoto prvku je možné pouze stratigraficky, protože v hmotě tarasu nebyl nalezen žádný archeologický materiál. Jeho základ, tvořený většími kameny byl posazen na vrstvu 1068, obsahující keramiku konce 13. století. Shodně starý materiál obsahovala i mladší vrstva 1056, která se již o nejnižší partii zídky „opírala“, tedy vznikala již v době existence tarasu. Na koruně tarasu byl patrný ulehlý komunikační horizont 1043, který je bohužel ale znovu bez archeologického materiálu.

Jedním z posledních architektonických prvků, který patří zároveň mezi obtížně interpretovatelné, je úsek nosné kamenné zdi 1069, odkrytý v jižní části sondy. Jedná se o masivní těleso složené z lomového kamene s pravidelným lícem, jako pojivo byla použita malta. Úprava spárů nebyla zjištěna. Prozkoumaná výška zdi činila 2,28 m, základy k velké škodě nemohly být prozkoumány. Mocnost zdi přesahovala 200 cm (obr. 4 uprostřed).

U nejstarších a nejhlubších terénů byla v porovnání s předchozími vrstvami pozorována zásadní změna v morfologii. V hloubkách 150–160 cm od aktuálního povrchu byly nalezeny vrstvy, jejichž charakteristiky je řadí mezi uložení odpadního a hnojištního původu, v některých případech byly rozpoznány vrstvy požárové. Nápadný byl nárůst množství nálezů, zejména kostí a keramiky, nízký stupeň fragmentarizace apod. Do stejného období, tzn. do sklonku 13. století patří také nález požárového souvrství (1050–1055) v severní části sondy (obr. 5), které vyplňovalo oválné ohniště s výrazným množstvím uhlíků a popela. Nejednalo se však o výrobní objekt. Pod těmito uloženinami bylo pak odkryto několik vrstev s větším množstvím písčitého kontaminátu a bez archeologických nálezů

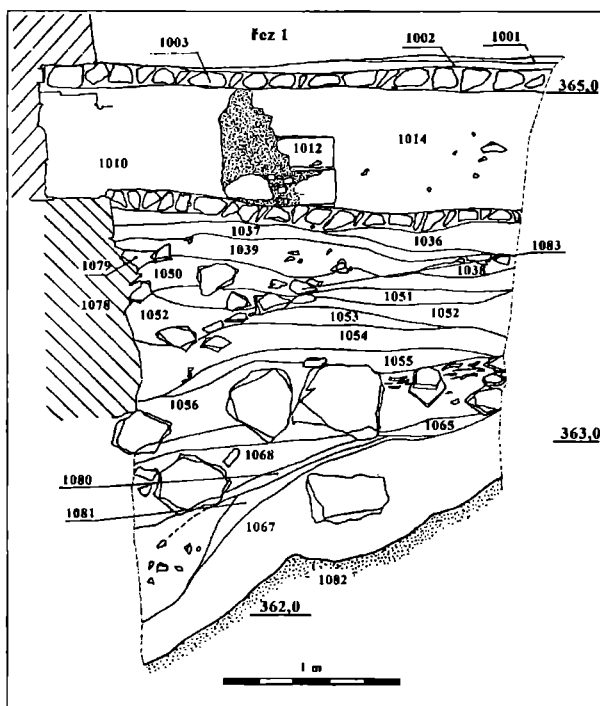
(1067, 1075, 1077, 1081). Tyto vrstvy, které je možné interpretovat jako tzv. pohřbený půdní typ, pak již nasedaly na nerovné podloží, tvořené zvětralou skálou a písky.

4.2. Sonda 2/00 (nádvoří)

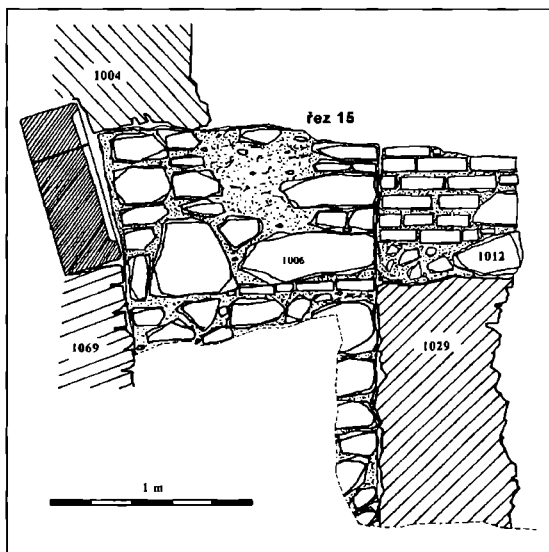
Jako sonda 2/00 byl označen výkop pokračující napříč SV částí nádvoří od jeho ostrého nároží na východě k západu (obr. 2). Zde byla pozorována téměř identická stratigrafická situace. Ze starších středověkých terénů se však zachovaly pouze dva krátké úseky, a celý prostor byl doslova „prošpikován“ staršími, převážně cihlovými kanalizacemi. I zde v těchto zbytkách středověkých vrstev možno pozorovat časně novověké valounové dláždění (2013). Důležitými stavebními prvky jsou zde dva pilíře, vzdálené od sebe 2,8 m, fixované v jedné rovině s podélným lícem základů schodiště 1012 (srov. *Varhaník 1998*, 17, obr. 7). Jejich původně nadzemní části byly konstruovány zcela stejně jako nadzemní části tělesa 1012, tedy z kamenných čtverhranných opracovaných kvádrů. Oba stavební reliktů lze funkčně interpretovat jako pilíře zaniklých renesančních arkád v úrovni prvního patra. Zachovalejší terény byly pozorovány v prostoru napříč severní částí nádvoří, kde je ale nejdůležitějším zjištěním průběh původního skalního podkladu (řez 10, obr. 4 dole). Zde je patrné, jak skála (2017) směrem od východu klesá směrem k západu, kde se v hloubce 150 cm lomí a prudce padá dolů. Na ní je prakticky v celé délce řezu 10 patrné několik pravidelných komunikačních vrstev (2021, 2015 a 2016) s keramikou vrcholného středověku (obr. 2 a 4).

4.3. Sonda 3/00 a 6/00 (nádvoří)

Jako sonda 3/00 byl označen výkop vedoucí napříč střední částí nádvoří, orientace východ–západ a napojující se na západní straně na sondu 1/00. Podobně jako v sondě 2/00 bylo možné sledovat skalní povrch, nyní v hloubkách 100–130 cm. Na rozdíl od předchozího zde byla ale skála značně nerovná, s častými prohlubněmi a vypuklinami (obr. 4 dole, řez 11). Asi nejpozoruhodnějším nálezem zde byl malý kanálek rozměrů 40×20 cm, vybu-

Obr. 5. Orlík nad Vltavou. Řez 1 v sondě 1/00, na kterém je patrný prudký sklon skalního podloží ve zkoumané severní části nádvoří (kreslila K. Věšíňová).

Obr. 6. Orlík nad Vltavou. Řez 15 v prostoru zazděného okna v sondě 1/00 se stratigrafií zdi.

dovaný z plochých rulových kamenů velikosti 15×20×5 cm (3014). Vnitřek tělesa byl částečně dutý, jinak ale vesměs zanesený hlinitou ulehlou výplní, bohužel bez archeologických nálezů. Také jeho funkce není vůbec jasná. Nacházel se nicméně ve vrstvách, které lze stratigraficky řadit do vrcholného středověku (3007–3013, 3020–3022). Podobně, jako v jiných částech nádvoří, byla na řezu patrná valounová dlažba z pozdního středověku (3005), překrytá novověkými navážkovými vrstvami.

Poslední výkop, který byl veden napříč nádvořím přibližně od východu k západu a který umožňoval dokumentaci příčných řezů a původního terénu ostrožny, byl vryp délky 11 m při vnitřní straně jižního křídla hradu. Zde byly starší středověké terény zničeny asi nejvíce. Skalní podklad se zde nacházel místy těsně pod povrchem. Na linii osy průjezdu, kde také rýha ústila do hlavního výkopu, se skalní podklad znovu prudce lomil z téměř vodorovného průběhu kolmo dolů (obr. 1).

4.4. Sonda 5/00 (průjezd)

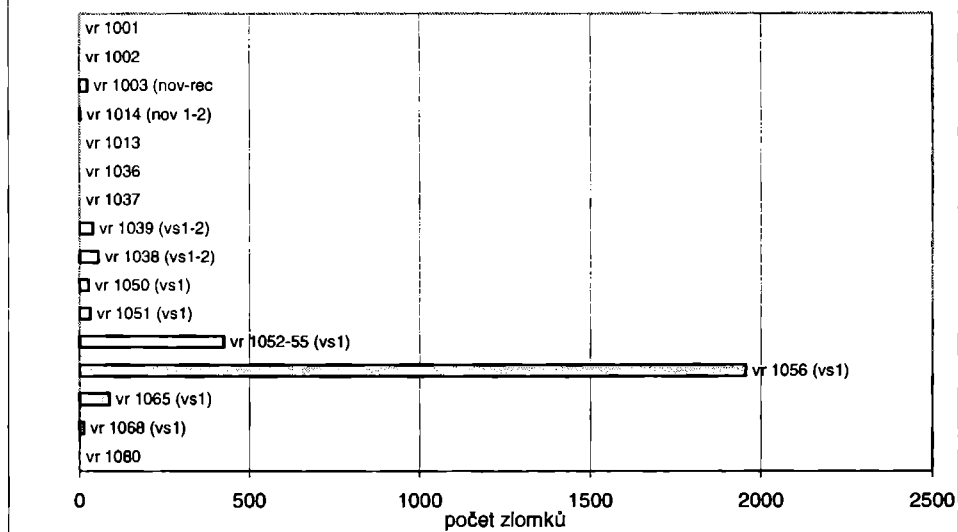
Výkop, kterým byly všechny budované a rekonstruované sítě odváděny z areálu zámku průjezdem a dále přes můstek, byl označen jako sonda 5/00 (obr. 2). Výkopy zde byly prováděny v plné míře ve starších trasách a z původních terénů zde nezbylo prakticky nic. Jediný úsek sondy 5/00, který nebyl na profilech limitován zděnými, nebo betonovými stěnami stávajících kanalizací se nacházel 3 m od vjezdového vnějšího portálu směrem dovnitř a to na východním řezu výkopu, tedy z pohledu směrem do nádvoří vpravo. Zde byl pod recentními a subrecentními navážkovými vrstvičkami na povrchu a mezi destruktivními vrstvami včetně mladších cihlových zazdívek nalezen relikt gotického kamenného zdiva. Zeď byla pečlivě lícovaná, přičemž tento líc byl kolmý a nacházel se v jedné linii se současným lícem obvodové zdi průjezdu.

5. Nálezy

5.1. Keramika 13.–14. stol.

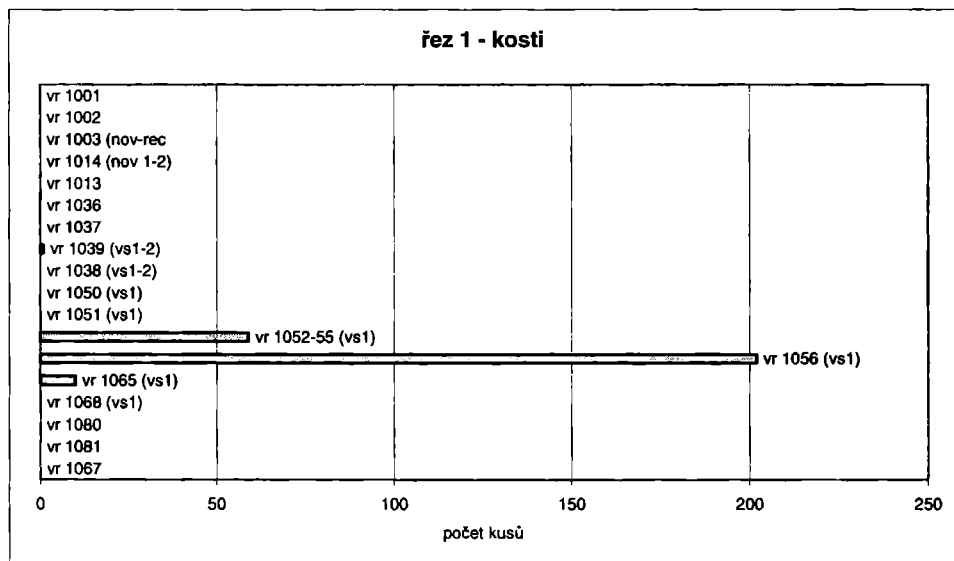
Pokud jde o následující vyhodnocení kvantity keramiky, má za úkol znázornit, že je kromě jiných faktorů ukazatelem charakteru jednotlivých vrstev a přispívá k jejich funkční interpretaci. Je patrné, že nejvíce zlomků obsahovaly vrstvy, které podle morfologických

řez 1 - keramika

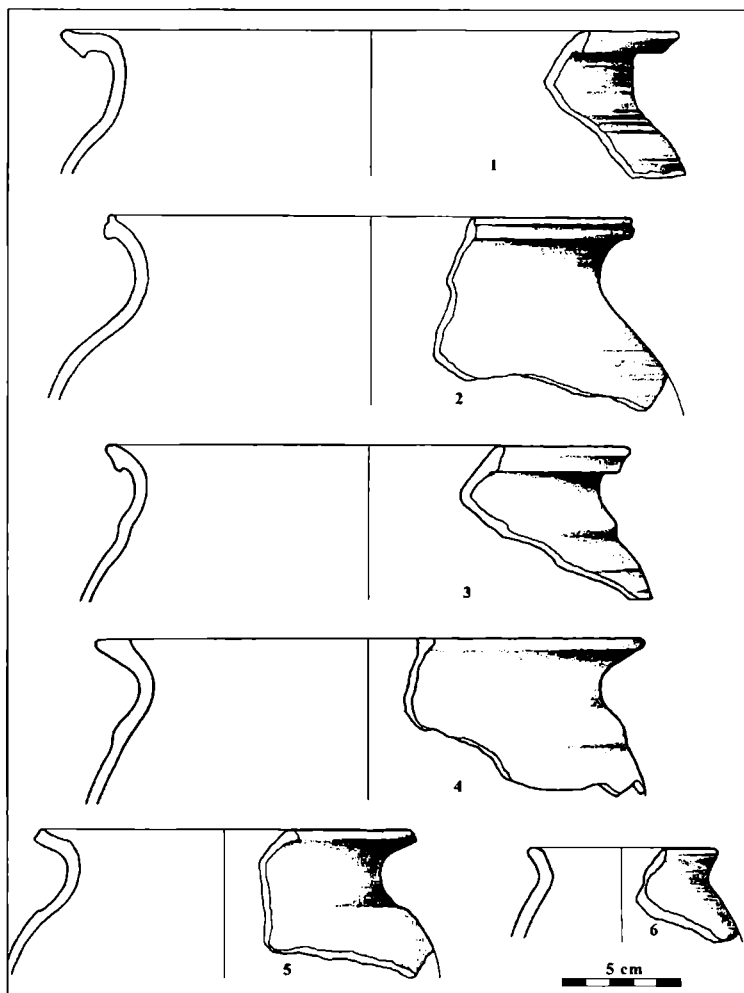
Graf 1. Kvantitativní vyjádření obsahu keramiky v jednotlivých vrstvách na řezu 1 v sondě 1/00.

řez 1 - kosti

Graf 2. Kvantitativní vyjádření obsahu zvířecích kostí v jednotlivých vrstvách na řezu 1 v sondě 1/00.

a kvalitativních vlastností řadíme mezi odpadní (graf 1). Naopak vrstvy, považované za komunikační, obsahovaly keramických zlomků nepoměrně méně, nebo množství, rovnající se téměř nule. Na všech řezech ze sondy 1/00 je patrná absence nálezů u vrstev ve styku s podloží. Tyto rozdíly signalizují změny využívání zkoumané části areálu hradu v průběhu vrcholného středověku.

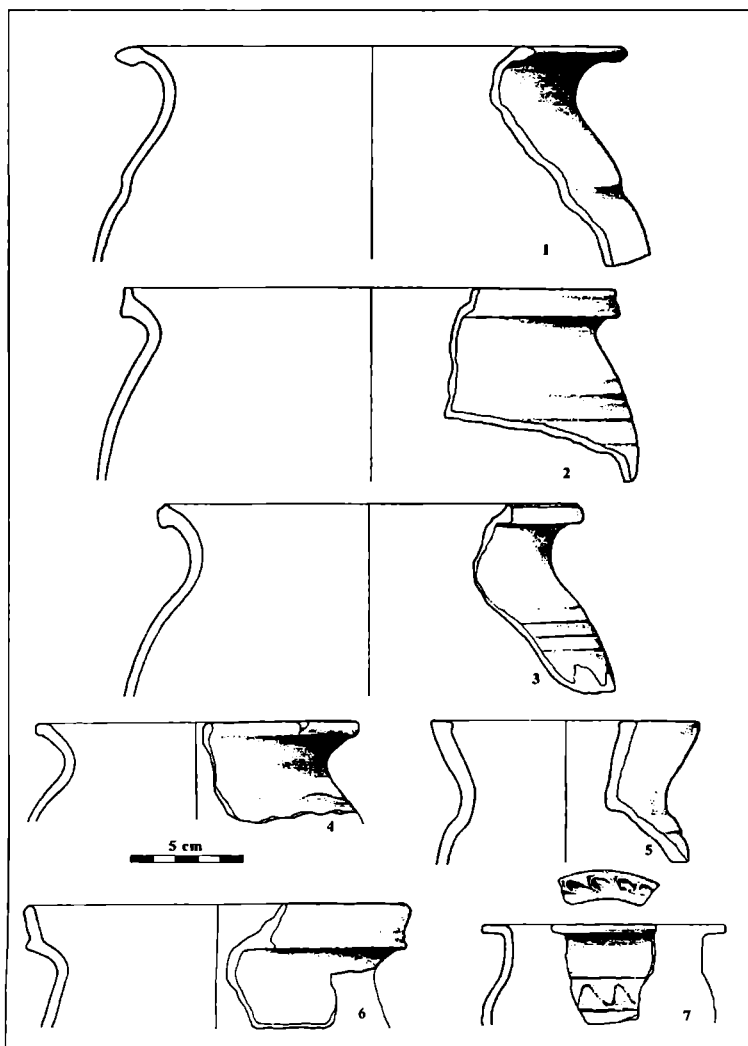

Obr. 7. Orlík nad Vltavou. Sonda 1/00. Výběr keramiky ze souvrství z 13.–poč. 14. století (kreslila P. Týlešová).

V souboru ze souvrství 13.–14. století (graf 3) byly jako nejpočetnější skupina rozlišeny hrnce se značnou unifikací materiálu a technologie výroby (obr. 7; obr. 8:1–3). Převažovala hrnčina středně hrubá, s příměsí kompaktního křemenného ostřiva s vysokým podílem slídnaté složky, což se projevilo v celkové estetice výrobku. Jen zlomek všech hrncovitých tvarů byl zastoupen jedinci, na jejichž výrobu evidentně nebylo použito zdejších jííl a které byly vyrobeny z materiálu jemnějšího a kompaktnějšího, s nižším obsahem anorganického ostřiva. Tyto exempláře se pak lišily i výpalem. Zatímco zhruba 90 % souboru hrnců představovalo běžné oxydačně pálené zboží u nádob z jemnějšího materiálu bylo možno pozorovat větší stupeň slynutí a tvrdost povrchu, což předpokládá teploty mnohem vyšší (obecně *Nekuda–Reichertová 1968*). U hrnců byly zjištěny prakticky všechny typy nalezených okrajů bez pozorované výraznější dominance některých z nich (obr. 13). Ve výzdobě se nejvíce uplatnily vodorovné vtačené linky, většinou v řídkých svazcích na horní části výdutí, příp. na podhrdlí, výjimkou není ani šroubovice (obr. 8:2–3). Zřídka byly hrnce zdobeny vlnicí (obr. 12:1). V několika případech bylo použito příčného přesekávání, nebo nehtových příčných vrypů na lomu výdutí, na podhrdlí a v horní části hrdla (obr. 9:5; obr.

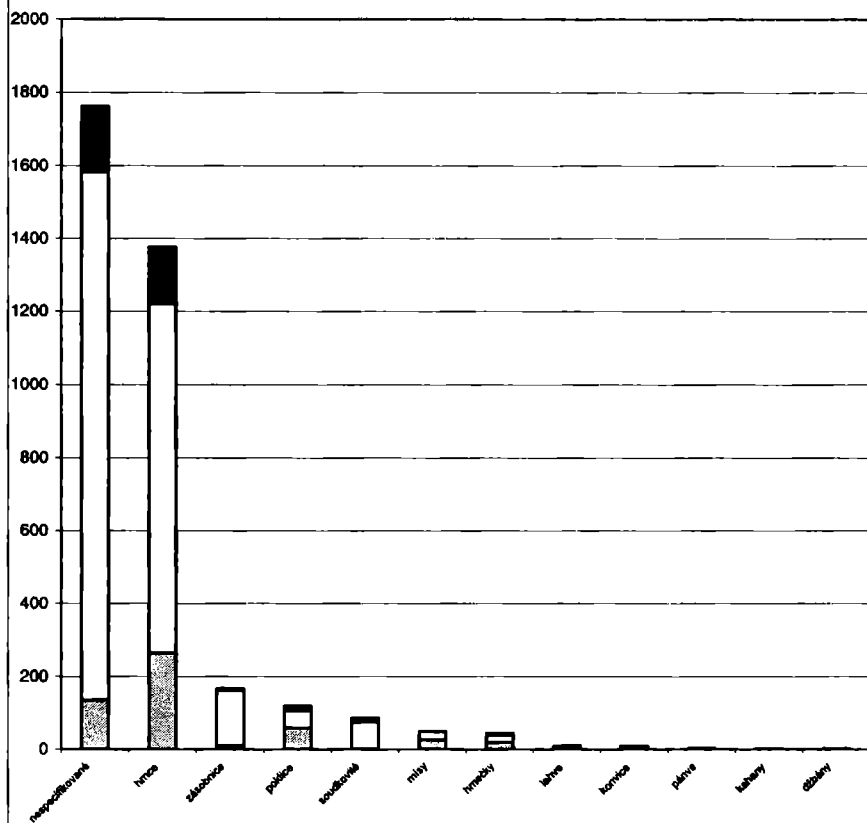
12:7, 10). V souboru byly dále zastoupeny hrnky, resp. jejich baňaté a vejčité modifikace bez uch (obr. 7:6). Šlo zpravidla o jemnější plavený materiál, obsahující jemné křemenné ostřivo a množství slídy. Ve výzdobě se uplatnila výlučně vtačená vodorovná linka, méně jejich svazek po dvou, nebo po třech.

Podobně vyčleněny byly i soudkovité tvary, považované jinak za tvarovou modifikaci všech druhů nádob, jejichž vertikála je větší než průměr v maximální výduti (*Reichertová 1965, 19–20*). Za soudkovité nádoby jsou však v souboru z nádvoří považovány jednoduché hrncovité nádoby vejčité profilace bez zvýrazněného hrdla, které plynule přechází z výdutě a s okrajem, jenž zpravidla kyjovité zesílen, je plynule vtažen dovnitř. Proti většině hrnců je síla střepu vyšší (10–15 mm), nedosahuje však zároveň síly stěn ani rozměrů zásobnic. Materiálově se soudky shodují s hrnci, ve výzdobě byla pak pozorována pouze vodorovná tlačaná linka.

Obr. 8. Orlík nad Vltavou. Sonda 1/00. Výběr keramiky ze souvrství z 13.–poč. 14. století (kreslila P. Týlešová).

tvary nádob

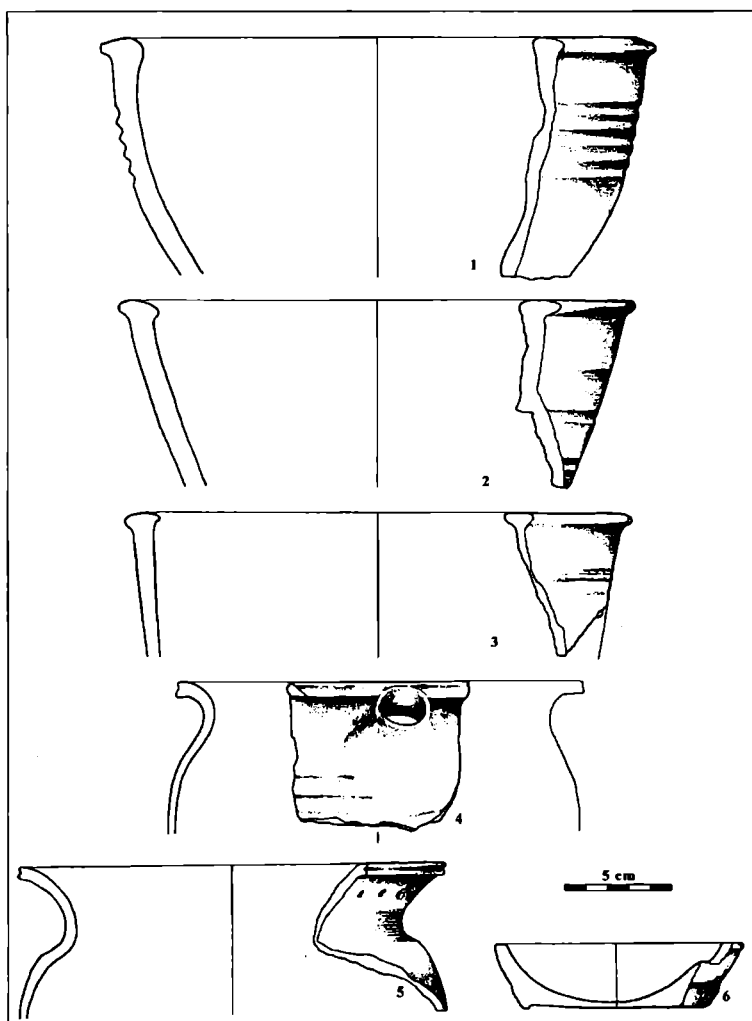

Graf 3. Kvantitativní vyjádření počtu zlomků keramiky 13.–poč. 14. stol. s rozlišením tvarových skupin.

Třetí nejvíce zastoupenou skupinou jsou zásobnice. Okraj je výlučně kyjovitý oble ovalený, horizontálně seříznutý a dovnitř vtažený. Jinak se výzdoba vyskytuje na vnější straně okraje a v přilehlé horní části výduti a to v podobě svazku nepravidelných vtačených horizontálních linií, nebo šroubovice (obr. 10:1–2). Ty jsou v drtivé většině zcela nezdobené, pouze ve dvou případech byl nalezen tištěný kolek (obr. 12:3, 5).

Důležitou součástí souboru byly poklice (obr. 11). Šlo o klasické miskovité poklice s vysoce klenutým zvonovitě profilovaným nízkým tělem a velmi širokým úchytem – knoflíkem (srov. *Drda–Krajč 1983*, 183). Typově převažoval úchyt kónický široký s nízkým, až téměř žádným krčkem. Okraj je vždy široce vyhrnut, v některých případech až do horizontální polohy. Je buď jednoduše ovalen a rozšířen, nebo mírně vzhůru protažen. Nalezen byl i mírně zesílený jednoduše kuželovitě seříznutý. Asi jen v jednom případě byla zjištěna značka na ploché straně knoflíku, ostatní exempláře byly prosté, bez výzdoby. Technologie výpalu i materiál se prakticky shodoval s hrnci.

Významně zastoupenou skupinou jsou také mísy, většinou širších a nižších forem se silnější stěnou, kónicky se zužujícím tělem a kyjovitým ovaleným okrajem s horizontální plochou. Výduť mísy přechází přímo v okraj, který je nasazen buď kolmo, nebo mírně šikmo ven. Ve výzdobě se uplatňuje výlučně vtačená vodorovná páska, nebo jejich svazek, případně šroubovice (obr. 9:1–3).

Obr. 9. Orlík nad Vltavou. Sonda 1/00. Výběr keramiky ze souvrství z 13.–poč. 14. století (kreslíla P. Týlešová).

Malé množství zlomků bylo identifikováno jako lahve (obr. 8:5) a to zejména podle kombinace výrazně úzkého oraje, zdůrazněného hrdla a poměrně baňaté výduti. Ty se vyznačovaly jemnější hmotou a hladce upraveným povrchem. U větších zlomků byla pozorována výzdoba několikanásobnou vlnicí již na podhrdlí. Na základě torz zejména horních částí nádob s výlevkami je možné vyčlenit další skupinu, kterou jsou konvice (obr. 9:4; obr. 12:11–12). Tvarově, úpravou, výzdobou povrchu i technologicky, se jedná o zboží blízké hrncům.

Malou, ale zajímavou skupinu tvoří pánve, tedy nádoby s válcovou protaženou rukojetí (obr. 12:13). Jedná se o pánve poměrně mělké s vertikálně orientovaným ovaleným okrajem. V celém souboru nebyly ovšem nalezeny klasické nožky, které jsou pro pánve v pozdějších obdobích středověku charakteristické. V jednom případě byl nalezen exemplář olejového kahanu s nízkým tělem (obr. 9:6). Podobně málo početná skupina byly vyčleněny džbány (obr. 8:6 ?).

Pokud bychom se věnovali rozboru zastoupení tuhové keramiky, zjišťujeme, že její po-

díl je velmi malý a že je u jednotlivých rozlišených tvarových skupin značně odlišný (graf. 4). Největší podíl tuhé keramiky se vyskytuje u zásobnic, což je typické., avšak i zde se jedná maximálně o 35–40 % všech nalezených zlomků. Okolo 25–30 % tuhového zboží bylo rozpoznáno mezi poklicemi, přibližně 20 % pak mezi soudkovitými nádobami. Kupudivu jen malý zlomek tuhé keramiky obsahovaly hrnce. Prakticky zanedbatelné množství tuhé keramiky bylo zjištěno u ostatních skupin.

5.2. Mince

Z výzkumu nádvoří pochází významný mincovní nález – raně středověký denár (obr. 14):

Čechy, Vratislav II. (1061–1092).

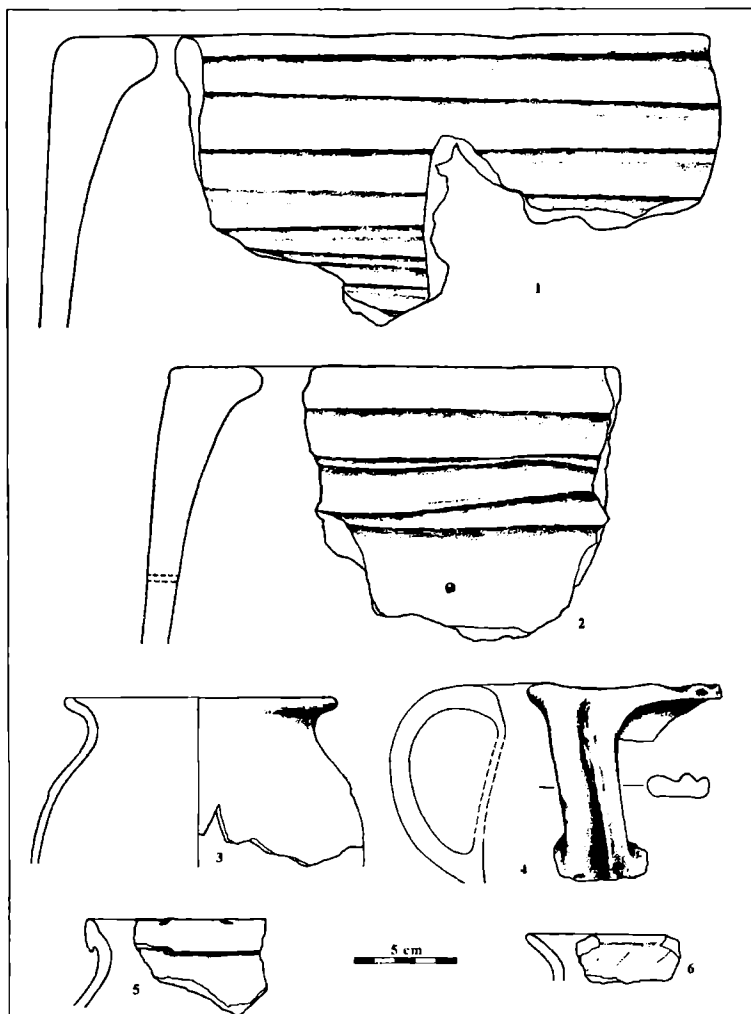
Denár z období knížecí vlády v letech 1061–1086

Av.: v hladkém kruhu stylizovaný trůn, nad ním hlava čelně, WRATIZLVS

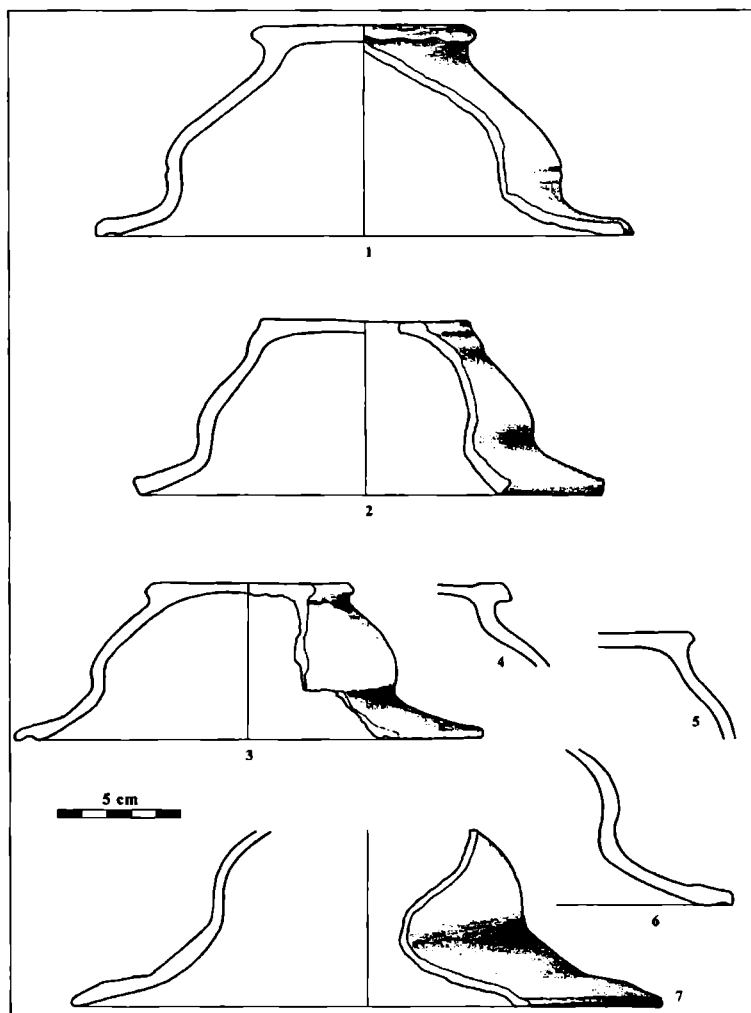
Rv.: v hladkém kruhu mužská polopostava s kopím doprava, WENCEZLV-S

0,55 g; 14,4×14,1 mm; 8,5 h; při okraji /9,5 h/ nastřížen

Lit.: *Fiala 1895*, 305, č. 886, T. IX:3; *Cach 1972*, 20, č. 350; *Šmerda 1996*, 76–77, č. 161.

Obr. 10. Oriúk nad Vltavou. Sonda 1/00. Výběr keramiky ze souvrství z 13.–poč. 14. století (kreslila P. Týlešová).

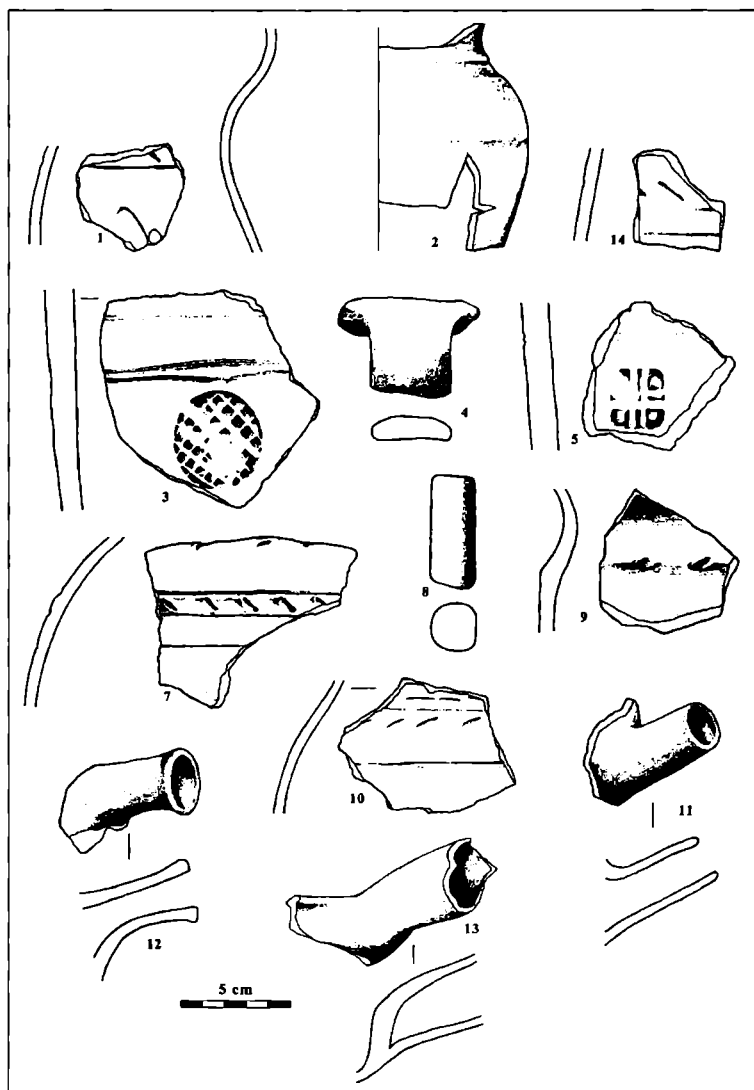
Obr. 11. Orlík nad Vltavou. Sonda 1/00. Výběr keramiky ze souvrství z 13.–poč. 14. století (kreslila P. Týlešová).

Z numismatického hlediska jde o poměrně běžný typ denáru, řazený do průběhu knížecí vlády Vratislava II. (1061–1086). Tyto mince jsou známy z řady hromadných nálezů v Čechách a na Moravě – Heřmanův Městec (Cach 1972, 59, č. 205), Hlína u Ivančic (týž, 54, č. 206), Lidice (týž, 63, č. 229), Máslovice (týž, 54, č. 234), Nespeky (týž, 66, č. 243), Otmíče (týž, 67, č. 251), Prachovské skály (týž, 72, č. 289), Řevnice (týž, 75, č. 302) a Uherský Brod (týž, 78, č. 323). Zastoupena byla také v početném nálezu odkrytém v usedlosti Vossberg u Usedomu v Německu (týž, 87, č. 373). Její výskyt je registrován také v hrobech, např. v Praze na Loretánském náměstí (týž, 70, č. 275) a ve Štítarech (týž, 77, č. 320). V sídlištní situaci byl tento typ denáru zjištěn dosud jen v Praze na Hradčanech (týž, 69, č. 263). Pro oblast jižních Čech představuje zde popisovaná mince první případ výskytu.

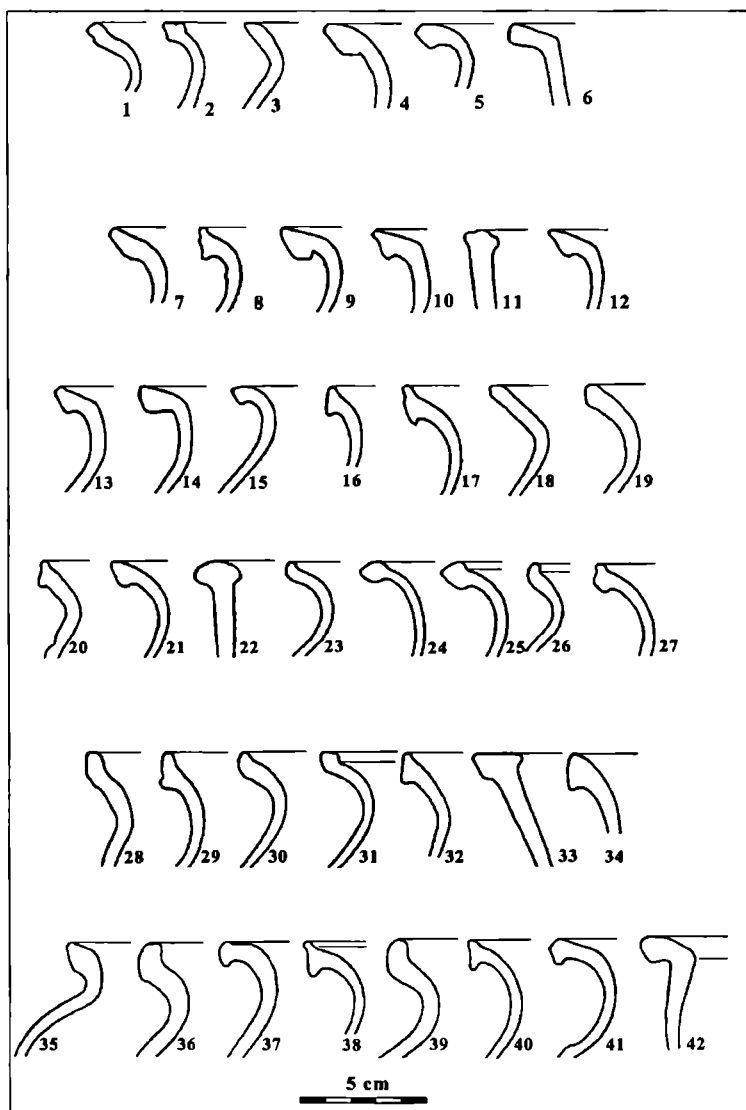
Nastřížení mince při okraji je dobové a mělo zřejmě příjemce ražby informovat o kvalitním jádru mince. S tímto jevem se u českých denárů setkáváme ve 2. polovině 11. století až v 1. polovině 12. století (např. Radoměřský 1964, 16). Je pravděpodobné, že denáry byly nastříhovány již v mincovně bezprostředně po ražbě.

Jak bylo výše uvedeno, denár byl nalezen na rozhraní vrstev 1033 a 1034 (obr. 3 dole), které byly označeny jako komunikační. Jejich vznik však s velkou pravděpodobností souvisí se stavební, nebo jinou činností, v jejímž důsledku bylo systematicky přemístěno množství zeminy s keramikou 13.–14. stol. z jiného, blíže neznámého místa, do prostoru nádvoří, kde byl tento materiál použit k navýšení a zarovnáání terénu. S přihlédnutím k těmto okolnostem je možno přítomnost mince v uvedené archeologické situaci interpretovat několika způsoby.

Mince může představovat stopu raně středověkých sídlištních, nebo jiných aktivit v prostoru hradní ostrožny, přičemž původní archeologické situace z tohoto období byly zcela zničeny mladšími úpravami souvisejícími s vrcholně středověkým hradem. Nutno vzít v úvahu, že tyto hypoteticky uvažované raně středověké aktivity (výšinné sídliště, strážní stanoviště, refugium, ale např. i hromadný mincovní nález) mohly zanechat stopy

Obr. 12. Orlík nad Vltavou. Sonda 1/00. Výběr keramiky ze souvrství z 13.–poč. 14. století (kreslila P. Týlešová).

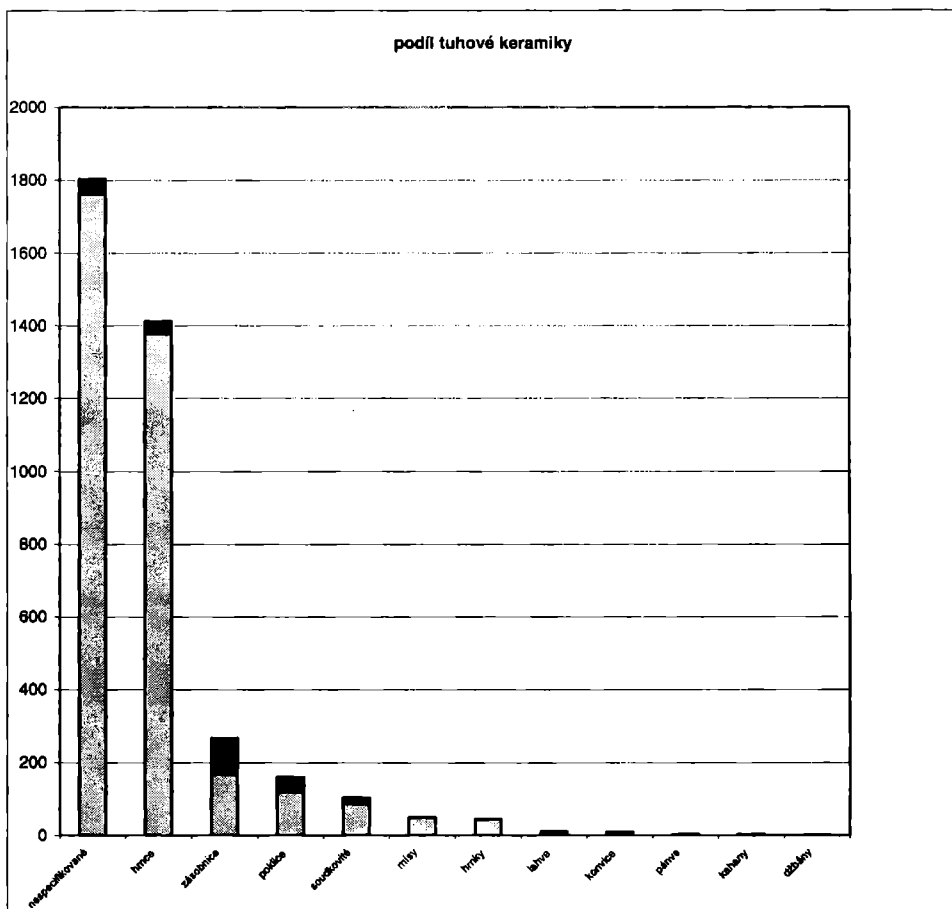
Obr. 13. Orlík nad Vltavou. Sonda 1/00. Výběr keramiky ze souvrství z 13.–poč. 14. století (kreslila P. Týlešová).

pouze na některých místech ostrožny a archeologickým výzkumem nemusely být vůbec zachyceny.

Další varianta výkladu předpokládá možnost, že mince byla na místo nálezu transportována z blíže neznámého místa v bezprostředním okolí hradu (např. z prostoru předhradí), kde původně mohla být součástí prakticky jakékoliv archeologické situace, tj. i raně středověké, včetně možnosti hromadného nálezu. Takto uvažovaný transfer zeminy je předpokládán znovu v souvislosti s některou z vrcholně středověkých přestaveb hradu.

Třetí varianta interpretace nálezu pak jako jediná připouští možnost, že náleзовá pozice stříbrné mince je původní a denár se do vrcholně středověkých vrstev v areálu hradu dostal ve 14.–15. století jako „starožitnost“.

Všechny tři varianty jsou prakticky stejně pravděpodobné a u všech postrádáme jaké-

Graf 4. Kvantitativní vyjádření počtu zlomků keramiky 13.–14. stol. s podílem tuhého zboží v jednotlivých tvarových skuplnách.

koliv další podpůrné faktické argumenty. Mince, třebaže v druhotné pozici, skutečně může být dokladem aktivit raného středověku na lokalitě, ačkoliv výzkum nádvoří žádné jiné stopy z tohoto období nezachytil a to ani v podobě příměsí v mladších vrstvách. V tomto ohledu nutno dodat, že nálezy keramiky z mladší doby hradištní, uváděné v souvislosti s výzkumem příkopu v literatuře, nejsou zcela přesvědčivé (srov. *Břicháček 1989*). Stejně tak možná je i varianta druhá, tedy že mince může pocházet z blíže neurčeného místa v blízkosti hradu, odkud byla do jeho areálu dovezena. Zde ovšem další podpůrné argumenty rovněž selhávají. Předpolí Orlíka bylo minimálně od novověku intenzivně zastavěno, což má znovu na případné starší stopy osídlení negativní dopad. Dosavadní archeologické akce v tomto prostoru pak doklady z raného středověku nepřinesly (*Fröhlich-Koppová 2000*). Tentýž závěr pak platí i pro širší katastr obce.

Značně lákavá, ale stejně nejistá je i varianta třetí, tedy možnost, že ražba byla archeologizována až v pozdním středověku. V případě této varianty je téměř s jistotou možno vyloučit, že by mince mohla obíhat jako součást oběživa v období vrcholného až pozdního středověku. Mohlo by tedy jít o náhodně ztracenou „starožitnost“, přičemž důvody a okolnosti, za jakých se mince dostala do rukou někoho z obyvatel či návštěvníků hradu, nelze již zjistit. Jedna z možností, související vlastně s druhou variantou výkladu je, že mince může pocházet např. z mincovního depotu odkrytého kdesi v okolí již ve středověku, při-

Obr. 14. Orlík nad Vltavou. Sonda 1/00. Denár Vratislava II. (foto V. Dvořáková, NM Praha).

čemž část mincí z něho se dostala mezi zdejší obyvatelstvo. Mince pak mohla být opatrována jako „starožitnost“ a někdy ve 14. nebo v 15. století ztracena. K tomuto výkladu přispívá zajímavá skutečnost. Hrad Orlík byl od počátku 15. století v rukou Zmrzlíků ze Svojšína, z nichž první, Petr Zmrzlík, zastával s přestávkami od roku 1400 do roku 1419 úřad královského mincmistra v Kutné Hoře (Hána 1998, 23). V mincovně se kromě neraženeho kovu obvykle zpracovával také tzv. pegament, tj. zlomkové stříbro, šperky a také staré mince. Jediným dokladem o schopnosti třídit staré mince mincovními úředníky je „Cedule“ Mikuláše Granera, tedy seznam 31 tehdy v Rakousích obhájících mincí vzniklý ve vídeňské mincovně v letech 1426–1427 (Radoměřský 1976, 190–191). Je tedy pravděpodobné, že i v mincovně kutnohorské nemohl být problém rozpoznat starou, dávno již neplatnou minci. Tak lze hypoteticky vysvětlit způsob, kterým se denár mohl dostat do rukou mincmistra či osob v jeho okolí a následně být náhodně ztracen na nádvoří hradu Orlík.

5.3. Osteologické nálezy

Osteologické vzorky, odebrané v nejstarších vrstvách, jsou zdrojem informací o skladbě konzumovaného zvířectva a o hospodářském režimu obyvatel hradu ve 13.–14. století vůbec (tab. 1). Zcela obdobně, jako při kvantitativním vyhodnocení nalezené keramiky

Tab. 1. Sonda 1/00. Druhové zastoupení domácího a lovného zvířectva (podle Kováčiková 2001). B. p. f. t.: Bos primigenius f. taurus (skot). S. sp.: Sus scrofa sp (prase). O/C: Ovis/Carpa (ovce/koza). C. c.: Capreolus capreolus (srnec). C. a.: Cervus elaphus (jelen). L. e.: Lepus europaeus (zajíc). A. a.: Anser anser (husa). G. g.: Gallus gallus (Kur). x: neznámý archeologický kontext.

Druh/vrstva	1026	1027	1032	1033	1039	1056	1057	1062	1065	1066	1071	x	cel.
B. p. f. t.	8	2	21	15	1	43	1	20	2	0	5	2	120
S. sp.	8	2	15	2	0	38	0	1	0	1	5	4	76
O/C	1	1	4	0	0	12	0	1	0	0	3	0	22
C. c.	0	0	1	0	0	6	0	0	0	0	0	0	7
C. e.	2	0	2	0	0	3	0	0	0	0	2	1	10
G. g. f. d.	0	1	4	0	0	4	0	0	0	2	0	0	11
L. e.	0	0	0	0	0	1	0	0	0	3	0	0	4
A. a.	0	3	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	5
celkem	19	9	47	17	1	108	1	22	2	7	15	7	255

můžeme konstatovat i u zvířecích kostí, že nejvíce jich pochází z vrstev, označených za odpadní (graf 2). U osteologických nálezů, jichž je všeobecně méně než keramiky, je pak ještě ostřejší a nápadnější rozdíl v jejich kvantitativním zastoupení v hnojištním souvrství 13. století a nejstarších sídlištních vrstvách nad podloží včetně pohřbeného půdního horizontu, kde se jejich počet rovná nule (srov. graf 2). Zároveň lze pozorovat u prosté přítomnosti či absence u obou druhů nálezů značné korelace na všech zkoumaných řezech.

Pokud jde o metodiku zpracování, byla k druhovému zařazení a specifikaci kosterních částí použita odborná literatura, u komplikovanějších případů bylo použito srovnávacích sbírek. Celkově bylo v souboru ze sondy 1/00 rozlišeno 8 živočišných druhů (6 savců, 2 ptáci), což je poměrně běžné druhové zastoupení, nevykazující anomálie (tab. 1). Nejběžnějším druhem je skot, dosahující až 40 %. Dalším nejčastějším zvířetem je prase domácí (30 %), po něm následují s jistým odstupem ovce/kozy (8,6). Domestikovaná zvířata zastupují ještě ptáci, konkrétně kur a husa. 8,2 % ze souboru představují kosti lovné zvěře, zejména srnce, jelena a stopově též zajíce. Druhově nejrozmanitější a kvantitativně nejbohatší byla, jak plyne z tabulky a grafů, vrstva 1056. Zatímco v ostatních vrstvách se druhové spektrum pohybovalo od 2 do 4 zjištěných druhů, ve vrstvě 1056 jich bylo zastoupeno osm. (Kováčiková 2001). I to snad ukazuje na výlučný původ této uloženy.

5.4. Rozbor malt

Celkem bylo odebráno a analyzováno 6 vzorků malt (tab. 2) a to jak ze stávajících zdí, tak i z různých destrukcí a vrstev, kde množství přítomné malty ukazovalo na stavební, nebo demoliční charakter dotyčného kontextu. Předmětem rozboru byl poměr obsahu písku, obsah jemné složky zrn do 1 mm, dále obsah CaCO_3 (vápno) a obsah Mg (hořčík). Kromě toho bylo provedeno subjektivní zhodnocení použitého písku podle barvy a vzhledu a nakonec rozbor magnetické objemové susceptibilitu písku (Majer 2000, 1).

Tab. 2. Sonda 1/00. Naměřené hodnoty sledovaných parametrů vzorků malt (podle Majer 2000).

kontext	navážka malty (g)	písek do 1×1 mm	písek do 1×1 mm	% písku v maltě cel.	% písku do 1×1 mm	% CaCO_3 titračně	% Mg/ CaCO_3 titračně	Mg obj. s. 10 ⁻⁴ (SI jedn)
1012	50,0	22,51	13,67	72	38	23,8	1,2	2,98
1027	50,0	24,32	8,24	65	25	26,8	2,0	2,00
1029	50,0	24,62	13,08	75	35	18,6	0,44	3,45
1068	50,0	19,65	14,40	68	42	27,8	0,89	3,09
1069	50,0	21,38	16,15	75	43	21,8	0,44	3,20
1074	50,0	29,00	10,28	78	28	19,4	2,0	1,90

V procentuálním zastoupení písku a CaCO_3 v jednotlivých vzorcích malt nebyly zjištěny podstatné rozdíly, pouze u vzorku z vrstvy 1027 bylo naměřeno více vápna. Zdá se, že v průběhu celého středověku a novověku byl zachovávan osvědčený poměr těchto dvou složek v maltě, pravděpodobně v rámci okamžitého, ale rutinního odhadu tehdejších zedníků. Na základě pozorování nápadných korelací písku v susceptibilitě a obsahu zrn do 1 mm, dále korelací mezi hořčíkem a susceptibilitou, jakož i korelací mezi hořčíkem a jemnou složkou možno použité písky zařadit do dvou skupin podle původu. První skupinu tvoří vzorky 1027 a 1074 a druhou pak všechny zbylé vzorky. U první skupiny byla pozorován obsah tmavých nerostných těles, které možno interpretovat jako turmalín. Podstatným zjištěním je, že obě skupiny použitých písků jsou písky kopané a to bez příměsí písku říčního (Majer 2000; tab. 1). Základním důvodem používání písků kopaných a ne říčních jsou jejich zcela odlišné technologické vlastnosti. V říčních píscích chybí jílovitá složka, zajišťující jeho kompaktnost. Další nevýhodou je pak morfologie materiálu, složeného z omlutých zrn valounového tvaru a hladkého povrchu. Pro kompaktní pevnou a soudržnou maltu jsou naopak potřebná písčítá zrna ostrohranná, včetně žádoucí složky jílu. Z hlediska

dostupnosti zdrojů obou druhů materiálů je pak jen logické, že stavitelé dávali přednost pískům, které bylo možno získat těžbou v blízkosti objektu, kde měli stavitelé výhodu cesty s prázdnou směrem do kopce a s nákladem vždy převážně z kopce.

6. Interpretace výsledků a závěr

6.1. Ostrožna v pravěku a raném středověku

Skalní ostrožna s hradem Orlík je místo s vysokým stupněm přírodní ochrany. Před napuštěním nádrže činilo převýšení lokality nad vltavské údolí více než 60 až 70 m. Ze strategicky obranného hlediska je poněkud nevýhodná přístupová JZ strana, ze které je plocha ostrožny vůči okolnímu terénu naopak asi o 25–30 m snížena. Z hlediska vnější kritiky pramene je závažným problémem otázka případné pravěké, nebo raně středověké fortifikace. Ve všech obdobích a kulturách, jejichž stopy jsou z prostoru hradu a nejbližšího okolí hlášeny (viz níže), byly umělé a mnohdy technicky značně vyspělé fortifikace zpravidla budovány a je tedy možné, že opevněna byla i hradní ostrožna Orlík. V tom případě je ale i přes jistou naději uchování fragmentů původních archeologických situací, zejména ve větších hloubkách, více než pravděpodobné, že stopy tohoto případného opevnění byly nenávratně zničeny. Výzkumem v prostoru nádvoří se podařilo odkrýt část původního terénu, který se uchoval zejména na snížené SZ straně. Nebyly zjištěny jiné, než vrcholně středověké situace. V nálezové zprávě Antonína Beneše (*NZ ArÚ 1308/88*) se jako chronologicky nejstarší uvádí kromě jiného materiál z mladšího eneolitu (uloženo v M Plzeň, př. č. 111/84, 1–2), náležející chamské kultuře (srov. A. Beneš 1987). Lokalizace nálezů se ve zprávě váže pouze na katastr Orlík, bez přesnějšího udání místa. Je otázkou, zda se soubor nemůže vztahovat spíše než k poloze s hradem k lokalitě Krkavčí skála, kde je již od dob Bedřicha Dubského známo pravěké osídlení (*Dubský 1949*), identifikované jako eneolitické (*Fröhlich 1997*, 108–109). Ze záchranného výzkumu v hradním příkopu v roce 1983 je dále hlášen nevelký soubor keramiky, který je řazen do závěru starší doby bronzové, mladší doby laténské a mladší až pozdní doby hradištní (*NZ ArÚ 3651/89*; srov. *Břicháček 1989*; uloženo v M Plzeň, př. č. 111/84). Také výzkum spol. Archeos v prostoru JV parkánu v roce 1998 přinesl menší soubor laténské keramiky, nalezený v druhotných pozicích v kontextu časného novověku. Konečně poslední z řady indicií, naznačujících využívání ostrožny v době před vybudováním hradu by za určitých okolností mohl být i stříbrný denár ze sondy 1/00 (viz kap. 5.2.). To vše jsou závažná fakta, která by svědčila o mimořádném významu hradní ostrožny v některých obdobích pravěku a raného středověku. Lokalita i přes svou poměrně malou rozlohu mohla hrát úlohu jak stabilně a dlouhodobě osídleného hradiště, tak třeba jen dočasného útočiště (srov. *Hrubý 2000 I*, 41; *II*, obr. 4). Závažný je ovšem fakt, že všechny tyto dosud získané nálezy s velkou pravděpodobností pocházejí z druhotných archeologických situací. Bezpečně je tomu tak v případě keramiky doby laténské z parkánu na JV straně a velmi pravděpodobně i v případě denáru z prostoru nádvoří. Podobně lze zřejmě uvažovat i o nálezech z vrstev v hradním příkopu, kam se musely dostat v pozdějším období splachem, nebo intruzí.

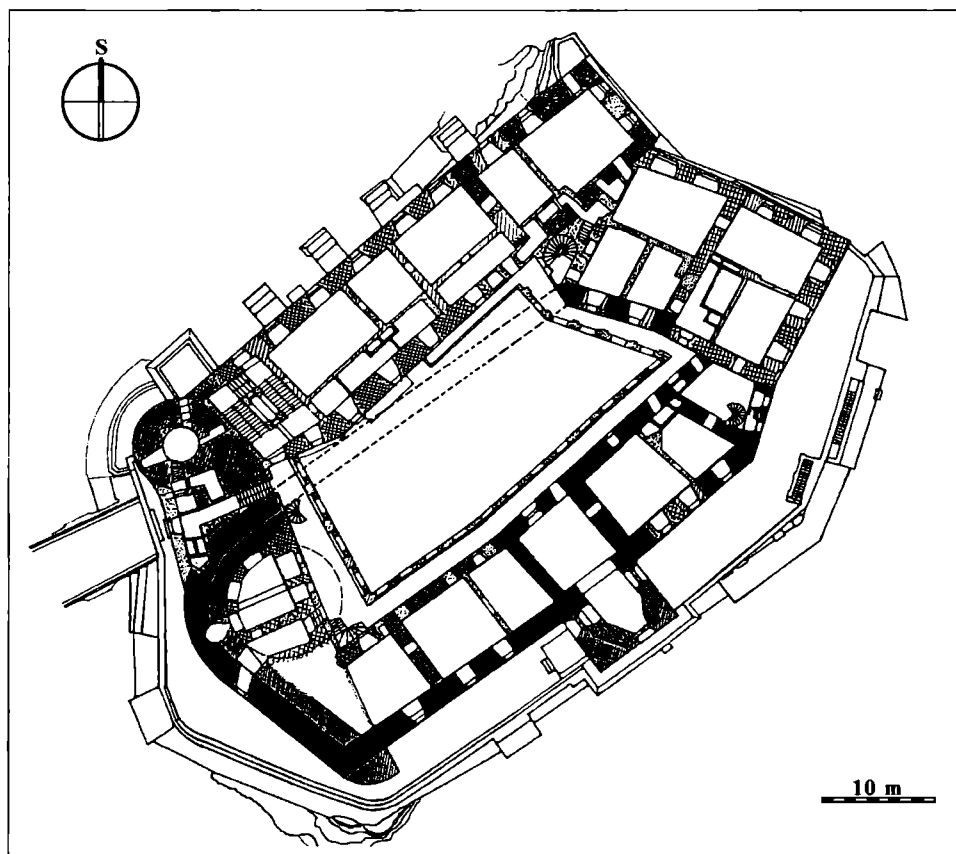
6.2. Nejstarší období ve 13.–14. stol.

Archeologickým výzkumem bylo zjištěno a prozkoumáno výrazné odpadní a požárové souvrství v sondě 1/00, datované podle nalezené keramiky do druhé poloviny 13. stol., přičemž toto poměrně široké časové období by snad bylo možné zredukovat na poslední čtvrtinu, resp. poslední tři dekády 13. věku. Zatím nelze říci, jak hluboko je možné získaný soubor řadit do následujícího století čtrnáctého. V prozkoumané části areálu dnešního nádvoří nebyly pozorovány žádné jiné prvky, jako např. sídlištní, výrobní, či odpadní objekty, nebo zbytky architektury, takže jediným dokladem osídlení hradní ostrožny v druhé půli 13. stol. jsou mocné uloženy. Toto na první pohled prosté zjištění je při relativně malých sondovaných plochách poměrně obvyklé. Charakter vrstev a nálezů z nich naznačuje, že v sondě 1/00 byla zkoumána část areálu, který můžeme bezpochyby označit jako odpadní

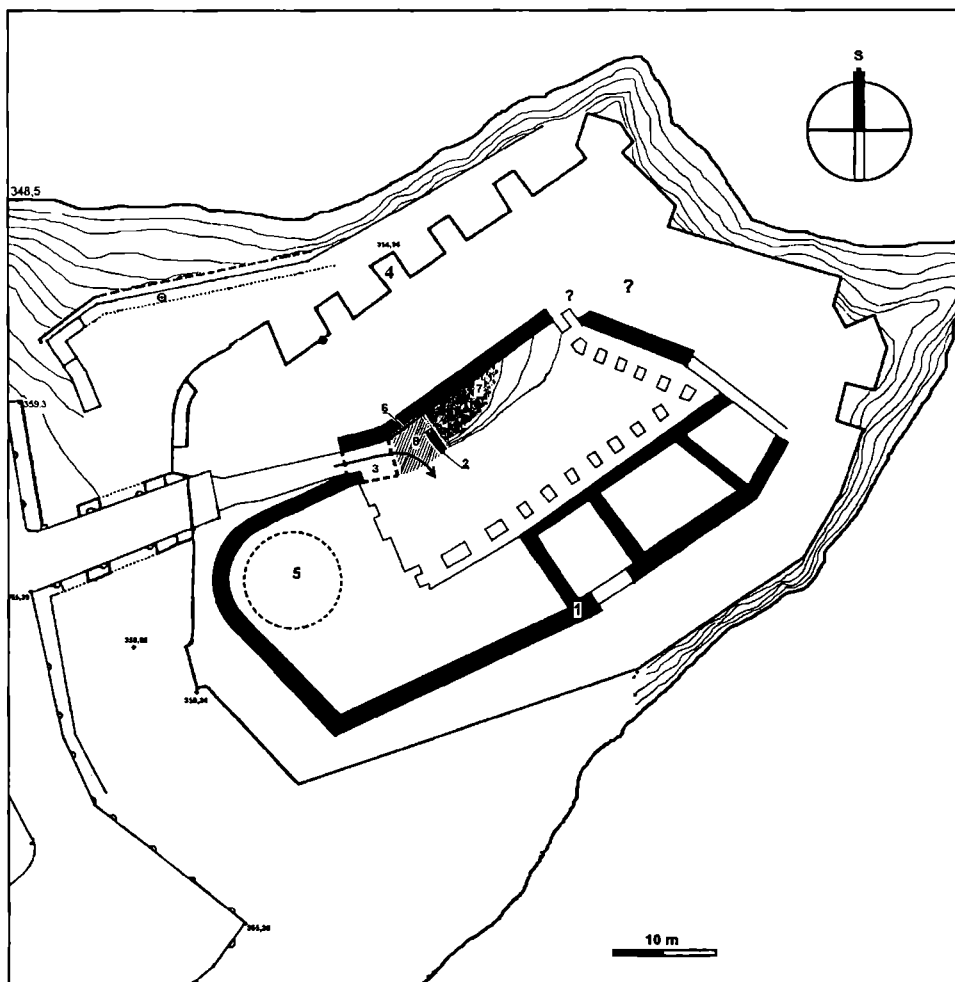
a který byl nedílnou funkční součástí hradu. Jedná se o sekvenci vrstev, nacházejících se v nejnižších partiích sondy nad podloží, a dosahující mocnosti od 1,0 do 1,5 m. Za prokazatelně nestarší lze označit kontext 1077, nasedající přímo na písčito – skalnatý zvětralý podklad a lze jej charakterizovat jako pohřbený půdní horizont, tedy původní vrstvu zeminy, ve které nebyly obsaženy žádné archeologické nálezy (srov. graf 1 a 2). Na této vrstvě se po výstavbě hradu začaly díky intenzivní lidské činnosti hromadit odpadní produkty všeho druhu, včetně odpadních produktů domácího zvířectva, čímž se původní povrch začal zvolna navyšovat. Tato fakta jsou však dokladem, že zkoumaná plocha byla součástí uzavřeného a tedy nepochybně opevněného hradního areálu již od samého počátku jeho existence. V opačném případě by nikdy k takto intenzivnímu ukládání vrstev nemohlo docházet, zvláště v prostoru, kde se skalní podklad již prudce svažuje do vltavského údolí.

6.3. Průběh severozápadní hradby a úvaha o orientaci brány

V souvislosti s pohledem J. Varhaníka na problematiku rozsahu hradu v nejstarším období nutno doplnit, že zjištěný terénní zlom, který probíhá v SZ části nádvoří ve směru SV–JZ, nebyl nejspíš přímou hranicí hradního areálu, ale že byl do něho ještě plně pojat. Kromě jiného by to znamenalo, že tento zlom nebyl zřejmě ještě úplným přechodem z plošiny ostrožny v nevyužitelný skalní sráz, nýbrž spíše ve svah, který bylo ještě možné v rámci koncepce výstavby hradu nějak využít. Je samozřejmě jasné, že průběh a spád terénu hrad-

Obr. 15. Otřík nad Vltavou. Dispozice prvního patra hradu v nejstarší stavební fázi (černě) a s vyznačením předpokládaného průběhu severní hradby (čárkovaně) podle J. Varhaníka (Týž 1998, 18, obr. 8).

Obr. 16. Orlík nad Vitavou. Celkový plán ostrožny s pokusem o schematickou projekci nejstarší podoby hradu. 1: předpokládaný průběh zdiva v nejstarší fázi existence hradu (podle Varhaník 1998, obr. 8). Vyznačení průběhu severní hradby korigováno výsledky archeologického výzkumu; 2: výzkumem nalezená tarasní zeď 1073 považovaná za součást vstupního systému; 3: předpokládaná poloha brány; 4: současný rozsah zámku; 5: předpokládaný bergfrit; 6: výzkumem zjištěné kamenné zdivo 1069 považované za původní S hradbu; 7: výzkumem zjištěný odpadní areál s keramikou 13. stol.; 8: plocha před vjezdem, vzniklá vyrovnáním tarasní zídka 1073. Šipkou vyznačen předpokládaný směr vjezdu do hradu. Černou barvou znázorněno nejstarší zdivo prokazatelné i hypoteticky odvozené, a to v úrovni prvního patra podle J. Varhaníka (srov. Týž 1998, 18, obr. 8).

ní dispozici zejména zde na SZ straně podstatně ovlivňoval, nicméně výzkum ukázal, že pokud se SZ hradba ve 13.–14. stol. oproti pozdější vrcholně a pozdně gotické fázi nacházela více jižně, nebylo to zřejmě tak hluboko, jak autor předpokládal, ale spíše o něco méně (srov. Varhaník 1998). Výzkum odkryl masivní kamenné zdivo mocnosti více než 2 m (1069) a to pod nynější nadzemní nosnou zdí SZ paláce, která jej využívá jako základ. Až do hloubek 2,0–2,5 m od současného povrchu byl zjištěn pravidelný a kolmý líc. Zkoumané těleso nese všechny prvky gotického zdiva, ovšem jeho přesnější datace je předmětem úvah. Nejpodrobnější informace o stratigrafické pozici zdi podává řez v prostoru okna (obr. 6). Pokud bychom přijali archeologické datování podle stratigrafií, patří odkrytá zeď 1069 do období vrcholného středověku, přičemž by neměla být mladší, než ze století 14. Ve smyslu funkční interpretace by pak bylo možné uvažovat o tělese jako o přímém reliktu

někdejší hradby, která zde s velkou pravděpodobností uzavírala v době před vybudováním SZ paláce hradní areál. Je zřejmé, že zkoumaný prostor byl nepochybně okrajovou, periferní plochou hradu a s velkou pravděpodobností bezprostředně navazoval na SZ hradbu, kterou lze zřejmě ztotožnit s kamennou zdí 1069. Právě díky původnímu reliéfu, který nebyl ve 13. století prokazatelně nijak uměle vyrovnáván, vznikl mezi ní a ostatní plochou nádvoří snížený prostor, který byl zcela v duchu potřeb obyvatel hradu a v duchu tehdejších stereotypů zacházení s odpadem, využíván jako smetiště a hnojiště.

Tento závěr, týkající se původní dispozice SZ hradby a tedy celkového rozsahu hradu ve 13. století se zdá být logický i v souvislosti s polohou brány. Původní místo vstupu, které se proti dnešku zřejmě nezměnilo, se nacházelo přibližně v prostoru ústí dnešního průjezdu do nádvoří (obr. 15). Zde ovšem vzniká problém s nerovností terénu a celkovým nedostatkem prostoru, protože skalní zlom zde ponechává jen úzkou plochu, která by mohla sloužit jako vjezd, zbytek terénu je pak od tehdejší úrovně nádvoří asi o 1,0–1,5 m snížen. V tomto směru je závažným zjištěním objevení asi 1 m vysoké kamenné tarasní zídky (1073). Její základ nasedal na destrukci kamenů (1068) 70 cm nad podloží za hranicí skalního zlomu. Byla orientována přibližně kolmo na nynější vnitřní obvodové zdivo SZ paláce a směrem od vchodu do vnitřku objektu rozšiřovala původně úzký prostor mezi ústím do nádvoří a skalním zlomem na 10 m. Výška koruny zídky se pohybovala kolem 346,0 až 346,2 m, čímž zároveň odpovídala výšce plochého skalního povrchu v těchto místech. Problémem zůstává přesnější chronologické zařazení zídky, protože z její hmoty nebyl po rozebrání získán žádný archeologický materiál a lze ji tedy datovat pouze rámcově a podle zjištěné stratigrafie, kde klíčovými srovnávacími uloženinami jsou vrstvy 1045, 1056 a 1068. Tím by ovšem její stáří spadalo do 13.–14. stol. O tomto tělese lze uvažovat jako o funkční součásti původního vstupu. Z výkladu plyne, že původní typ, velikost a polohu brány ze 13.–14. století neznáme. Stejně tak nelze na základě výsledků sondáží potvrdit tezi o jeho vysekání do skalního čela (srov. *Lancinger–Muk 1994, 90; Durdík 1999, 404*). Pouze hypoteticky lze z hlediska průběhu severozápadní hradby uvažovat o boční bráně, snad mírně asymetricky vychýlené (obr. 16). V tom případě by zjištěná tarasní zeď, zvyšující terén v prostoru ústí do nádvoří, měla skutečně své opodstatnění.

Za množství odborných informací, rad a cenných faktických připomínek, učiněných v průběhu výzkumu v pracovní době i době volna, děkují členové výzkumného týmu znalci problematiky hradu Orlíka Jiřímu Varhaníkovi. Dále Janu Zhořovi, Janu Pelikánovi a dalším zaměstnancům kanceláře Karla Schwarzenberka za vsřícný přístup a za ochotnou pomoc s řešením každodenních i zcela nečekaných technických problémů.

Literatura

- BENEŠ, A., 1987: Orlík nad Vltavou, okr. Písek, Výzkumy v Čechách 1984–85, 142–143.
BENEŠ, J., 1998: Archeologický výzkum hradu Orlíka v roce 1998. Nálezová zpráva.
BŘICHÁČEK, P., 1989: Záchranný výzkum na hradě Orlíku n. Vlt. (o. Písek), *Castellologica Bohemica* 1, 331–333.
CACH, F., 1972: Nejstarší české mince II. České a moravské denáry od mincovní reformy Břetislava I. do doby brakteátové. Praha.
DRDA, M.–KRAJČ, R., 1983: K metodice třídění středověké keramiky na Táborsku, *Archaeologia historica* 8, 175–187.
DUBSKÝ, B., 1949: Pravěk jižních Čech. Blatná.
DURDÍK, T., 1994: *Kastellburgen des 13. Jahrhunderts in Mitteleuropa*. Praha, 118–120.
DURDÍK, T., 1995: *Encyklopedie českých hradů*. Praha.
DURDÍK, T., 1998: Hradby kastelového typu 13. století ve střední Evropě. Praha, 122–128.
DURDÍK, T., 1999: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha.
DURDÍK, T.–KAŠIČKA, F.–NECHVÁTAL, B., 1995: Hradby, hrádky a tvrze na Písecku. Písek, 22–34.
FIALA, E., 1895: *České denáry*. Praha.
FRÖHLICH, J., 1997: Písecko v zrcadle archeologie. Písek.
FRÖHLICH, J., 1999: Osídlení východního okraje Píseckých hor ve 13. století, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 12, 73–83.

- FRÖHLICH, J.–KOPPOVÁ, E., 2000: Orlík nad Vltavou okr. Písek, Výzkumy v Čechách 1998–99.
- GRABOLLE, R.–HRUBÝ, P., 2000: Archäologische Ausgrabung im Schloßhof Worlik, Blauweiße Blätter 1–2000, 13–14.
- HÁNA, J., 1998: Rubní značky pražských grošů. Domažlice.
- HRUBÝ, P., 2000: Výšinná naleziště pravěku a raného středověku v jižních Čechách I–II. Diplomní práce na Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK Praha. Praha. Rkp.
- KOSTKA, J.–HANESCH, J., 1955: Orlík. Praha.
- KOVÁČIKOVÁ, L., 2001: Orlík 2000 okres Písek. Zpráva o zooarcheologické analýze. Archeos Prachatic.
- LANCINGER, L.–MUK, J., 1994: Stavební vývoj hradu Orlíka nad Vltavou, Castellologica Bohemica 4, 89–94.
- MAJER, A., 2000: Orlík nad Vltavou 2000. Zámek Orlík, analýza vzorků malty z arch. výzkumu. Volyně. (uloženo u spol. Archeos).
- MENCLOVÁ, D., 1972: České hrady I, 163 a 164–165. II, 451–453. Praha.
- NEKUDA, V.–REICHERTOVÁ, K., 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě. Brno.
- NOVÝ, R., 1987: Období vrcholného feudalismu. In: Československé dějiny v datech, kap. IV. Praha, 80–98.
- PALACKÝ, F., 1921: Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. Praha.
- RADOMĚRSKÝ, P., 1964: Nález přemyslovských denárů 12. století v Hodkově u Kutné Hory. Práce muzea v Kutné Hoře, sešit 3–4.
- RADOMĚRSKÝ, P., 1976: Beischlag doby husitské a příspěvek k jihlavskému a rožmberskému mincovnictví 15. století. Časopis Národního muzea 145, 165–206.
- REICHERTOVÁ, K., 1965: Středověká keramika ze Sezimova ústí, Tábora a Kozhívo hrádka, Archeologické studijní materiály III.
- SEDLÁČEK, A., 1883: Hrady, zámky a tvrze království Českého IX. Praha, 56–66.
- ŠMERDA, J., 1996: Denáry české a moravské. Katalog mincí českého státu od X. do počátku XIII. století. Brno.
- VARHANÍK, J., 1998: Husitské opevnění hradu Orlíka nad Vltavou, Průzkumy památek I, 13–32.
- VLČEK, P., 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků. Praha.

Zusammenfassung

Orlík nad Vltavou (Worlik) im 13. und 14. Jahrhundert im Licht der archäologischen Forschung

1. Einführung

Von Januar bis März 2000 wurde im Innenhof der Burg Orlík erstmals eine archäologische Ausgrabung im Zusammenhang mit der Erneuerung von Versorgungsleitungen durchgeführt (vgl. *Grabolle–Hrubý 2000*). Im Verlauf älterer Kanalisationstraßen konnten lediglich die Profile der Schnitte dokumentiert werden. In den Bereichen mit weitgehend ungestörter archäologischer Substanz wurde eine Sondagegrabung vorgenommen.

2. Die topographische Situation

Die Burg steht auf einem hohen, nach Nordosten gerichteten Felssporn am linken Ufer der Moldau (ca. 365 m ü. NN), dessen Breite im Südwesten ca. 80 m beträgt und dessen Plateau zur Spitze hin allmählich abfällt (Abb. 1). Die Morphologie und das ursprüngliche Relief waren bestimmend für die Gestalt der Burganlage. Im Bereich des westlichen Eingangsflügels ist ein Felsblock, der gleichzeitig den höchsten Geländepunkt darstellt, in die Baumasse der Burg einbezogen.

3. Historische und baugeschichtliche Entwicklung bis zum 16. Jh.

Orlík wurde als königliche Burg unter der Regierung Přemysl Otakars II. (1253–1278) auf wilder Wurzel gegründet (*Menclová 1972* I, 164 f.; *Lancinger–Muk 1994*, 90; *Durdík 1999*, 403). Eine ihrer Funktionen war der Schutz einer Furt und die Erhebung eines Zolls an der Moldau. In der bisherigen Forschung herrscht Uneinigkeit über die älteste Gestalt der Burg. Nach Th. Durdík soll es sich um eine kleinere, zweiteilige Burganlage mit Elementen des französischen Kastells handeln (*ders. 1998*, 122–128, *ders. 1999*, 404 f., vgl. dazu jedoch *Varhaník 1998*). Während die meisten Bearbeiter bisher davon ausgingen, daß der Turm an der Nordwestecke bereits im 13. Jh. errichtet wurde (*Menclová ebd.*; *Lancinger–Muk 1994*; *Durdík ebd.*), erkannte J. Varhaník darin einen erst im 15. Jh. erbauten Batterieturm (*Varhaník 1998*). Es ist davon auszugehen, daß die Burg Orlík ungefähr an der Schwelle vom 13. zum 14. Jahrhundert umgebaut und erweitert wurde. Sie bestand wahrscheinlich aus einem Wohngebäude an der südöstlichen Ringmauer und einem Bergfried in der Mitte der westlichen Stirnseite, der gleichzeitig zur Überwachung des Eingangsbereichs diente (Abb. 15–16). Noch vor der Mitte des 14. Jh. dürften an die Südmauer die Kapelle und der sogenannte Jägersaal angefügt worden sein. In den Jahren 1407–1508 war die Burg im Besitz des Geschlechts der Zmrzlík von Svojšíň. In dieser Zeit wurde das Verteidigungssystem durch den

Ausbau der westlichen Schildmauer und die Errichtung des Batterieturms an der Nordwestecke vollendet. Nach einem katastrophalen Brand im Jahr 1508 wurde die ruinöse und verlassene Anlage 1514 an Christoph von Schwamberg verkauft, der sofort mit dem Wiederaufbau begann (*Menclová 1972 II, 348–377, 542*). In der Zeit des zweiten Umbaus unter den Herren von Schwamberg nach dem Jahr 1575 wurde die Burganlage im Renaissancestil umgestaltet, wobei das zweite Geschöß des Nordwestflügels aufgesetzt und im Innenhof Arkaden hinzugefügt wurden (*VIšek 1999, 401*).

4. Beschreibung der archäologischen Befunde

Entlang der südöstlichen Längsmauer des Nordwestflügels wurde der ca. 10×3 m große Schnitt 1/00 angelegt (Abb. 2–5). Ungefähr 5–20 cm unter der heutigen Oberfläche lag auf der ganzen Fläche ein Kopfsteinpflaster aus dem 19. Jh. (1003). In der nordwestlichen Hälfte des Schnitts wurden die Reste einer ursprünglich zu der Renaissancearkade führenden und im 19. Jh. wieder beseitigten Treppe angetroffen. Es hatten sich noch drei Lagen eines regelmäßigen Quadermauerwerks, stellenweise mit Ziegeln, erhalten (1012), die auf einer massiven Fundamentmauer (1029) aufsaßen. Die Füllung unter den Treppenstufen bestand nur aus kleineren Bruchsteinen, Ziegelbruch und Dachziegeln sowie Geröll. Relativ genau in der Mitte des Objektes war eine Öffnung für ein Kellerfenster gelassen. Dies bestätigt die Annahme, daß der Nordwestflügel bereits in der Zeit des Renaissanceumbaus unterkellert war, da die Belüftung und Belichtung des Kellers auch nach dem Bau der Arkaden gewährleistet sein mußte. Die Treppe war vor eine ältere Mauer (1006) gesetzt (Abb. 6). Zwischen dieser und dem Fundament der Südostmauer des Nordwestflügels (1069) konnte ebenfalls eine Baufuge festgestellt werden. Unter den ersten Stufen (1018) erhielt sich ein Kopfsteinpflaster (1013), das ansonsten bei der Anlage der Treppe beseitigt worden war. Nach dem Fundmaterial bestand dieses am Übergang vom Mittelalter zur frühen Neuzeit. Unter diesem Pflaster lagen allmählich abgelagerte Siedlungsschichten und Laufhorizonte (1026–1043), die sich als Teil eines ständig begangenen Bereichs interpretieren lassen, wobei auch ältere Siedlungsreste zur Umgestaltung des Terrains sekundär aufgebracht worden waren. Aus diesem Zusammenhang stammt der unikat Fund eines Denars. Unterhalb des Schichtpakets wurde eine kleine Terrassenmauer aus in Lehm gesetzten Bruchsteinen angetroffen, deren senkrechte Front rechtwinklig zur Südostmauer des Nordwestflügels verlief (1073). Ihre Datierung ist nur aufgrund der stratigraphischen Situation möglich, da in der Baumasse der Terrasse kein Fundmaterial geborgen werden konnte. Eine der ältesten Baureste ist der Abschnitt einer regelmäßig gesetzten und gemörtelten Bruchsteinmauer (1069) unter der Südostmauer des Nordwestflügels, der bis in eine Tiefe von 228 cm verfolgt wurde (Abb. 4 Mitte). Die untersten Lagen konnten dabei noch nicht erreicht werden. Im nordöstlichen Teil des Schnitt (Abb. 5) wurden mehrere starke Abfall- und Brandschichten angetroffen, die sich durch einen großen Fundanfall besonders an Keramik und Knochen auszeichneten (1049, 1050–1056). Unterhalb einer Steinpackung (1068) lagen auf dem anstehenden Boden weitere Schichten auf, die als begrabene Bodenhorizonte angesehen werden können (1076, 1077).

5. Das Fundmaterial

Die größte Gruppe der Funde aus dem 13. und 14. Jahrhundert bilden Töpfe unterschiedlicher Form und Größe aus zumeist fein geschlämmtem Ton von auffallend einheitlicher Machart (Diagramm 3; Abb. 7; 8:1–3; 13). Sie sind mit eingeritzten waagerechten Linien oder Spiralen (Abb. 8:2–3), seltener auch Wellenlinien verziert (Abb. 12:1). Davon abgesetzt werden fäßchenförmige Gefäße, deren Höhe größer als der Durchmesser an der größten Ausbauchung ist (vgl. Reichertová 1965, 19 f.). Die dritte Gruppe bilden Vorratsgefäße mit innen verdickten und horizontal abgeschnittenen Rändern, die in der übergroßen Mehrheit bis auf waagerechte Linien oder Spiralen unter dem Rand unverziert sind (Abb. 10:1–2). Lediglich in zwei Fällen konnte die Verwendung eines Stempels festgestellt werden (Abb. 12:3, 5). Weiterhin sind schüsselförmige Deckel anzutreffen (Abb. 11), bei denen offenbar nur in einem einzigen Fall ein Zeichen auf der flachen Oberseite des Griffs aufgebracht wurde. Die übrigen Deckel sind unverziert. Zahlreich vertreten sind Schüsseln, zumeist flach und weit ausladend mit großer Wandungsstärke und keulenförmig verdicktem Rand (Abb. 9:1–3). Auch sie sind mit waagerechten Bändern oder Spiralen verziert. Nur wenige Stücke können als Teile von Flaschen angesprochen werden (Abb. 8:5). Sie zeichnen sich durch eine Kombination von ausladendem Rand, betontem Hals und bauchiger Form sowie einen feineren Scherben und eine geglättete Oberfläche aus. Eine weitere Gruppe bilden die Kannen (Abb. 9:4, 12:11–12), die in Form, Machart und Verzierungen den Töpfen nahestehen. Selten sind Pfannen (Abb. 12:13), gekennzeichnet durch Handhaben, und Krüge (Abb. 8:6). Außerdem liegt lediglich eine als Öllampe anzusprechende kleine Schale (Abb. 9:6) vor.

Gefäße aus graphitiertem Ton sind nur in geringer Zahl vertreten. Auffällig ist ihr unterschiedlicher Anteil bei den verschiedenen Gefäßformen (Diagramm 4). Den größten Anteil graphitierter Keramik weisen mit ca. 30–40 % aller Bruchstücke dieser Form die Vorratsgefäße auf, was typisch für diese Gruppe ist. Bei den Deckeln beträgt der Anteil 25–30 %, bei den fäßchenförmigen Gefäßen ca. 20 %. Lediglich ein kleines Bruchstück graphitierter Keramik gehört zu einem Topf.

Bei den Ausgrabungen konnte ein böhmischer Silberdenar Vratislavs II. (1061–1092) geborgen werden (Abb. 14). Die Münze zeigt avers einen stilisierten Thron mit einem en face gegebenen Kopf und der Umschrift WRATIZLVS, revers eine nach rechts gerichtete Figur mit Lanze und der Umschrift

WENCEZLVŠ. Ihr Gewicht beträgt 0,55 Gramm, die Maße 14,4×14,1 mm. Aus numismatischer Sicht handelt es sich um einen relativ geläufigen Typ (vergl. *Fiala 1895*, Taf. IX:3; *Cach 1972*, 20 Nr. 350; *Šmerda 1996*, 76–77 Nr. 161), der während der Regierungszeit des genannten Fürsten (1061–1086) geprägt wurde. Solche Münzen sind aus einer Reihe von Schatzfunden aus Böhmen und Mähren, aber auch aus Deutschland bekannt. Außer in Horten wurden sie auch in Gräbern und lediglich in einem Fall in einer Siedlung gefunden. Bei dem Fund handelt sich um das derzeit einzige Exemplar aus Südböhmen. Die Münze kann als Hinweis auf eine frühmittelalterliche Besiedlung oder andere Aktivitäten im Bereich des Burggeländes angesehen werden, wobei die archäologische Substanz aus dieser Zeit innerhalb der erforschten Fläche dann gänzlich durch jüngere Veränderungen im Zusammenhang mit dem Bau der hoch- und spätmittelalterlichen Burg beseitigt worden wäre. In diese Überlegungen ist auch die Möglichkeit mit einzubeziehen, daß diese hypothetische frühmittelalterliche Aktivität (Höhensiedlung, Wachtposten, Refugium oder beispielsweise auch Hortfund) ihre Spuren nur an einigen Stellen des Bergsporns hinterlassen hat oder mit archäologischen Mitteln überhaupt nicht faßbar ist. Denkbar ist weiterhin, daß die Münze erst durch die Verlagerung von Erdmaterial aus einer nahen, bisher jedoch unbekanntem Fundstelle im unmittelbaren Umfeld der Burg, beispielsweise aus dem Vorburgbereich, an ihren Fundort gelangte. Bei der dritten Interpretationsmöglichkeit wird davon ausgegangen, daß sich die Münze in primärer Fundlage befand und der Denar erst im 14./15. Jahrhundert, sozusagen als „Antiquität“, in den Boden gelangte. Dabei ist daran zu erinnern, daß die Burg im 15. Jh. im Besitz der Zmrzlík von Svojejn war. Petr Zmrzlík übte zwischen 1400 und 1419 mit Pausen das Amt des königlichen Münzmeisters in Kutná Hora (Kuttenberg) aus (*Hána 1998*, 23). Möglicherweise gelangte die Münze als Altmetall, sog. Pegament, in die Hände Petrs oder von Personen aus seinem Umfeld. Alle genannten drei Überlegungen besitzen praktisch die gleiche Wahrscheinlichkeit und können kaum mit weiteren Argumenten untermauert werden. Weiterhin wurden Analysen der Tierknochen (Tab. 1) und Mörtelproben (Tab. 2) durchgeführt.

6. Ergebnisse

Bei der Ausgrabung konnten Siedlungsschichten angetroffen werden, die in die zweite Hälfte des 13. Jh. datieren. Derzeit läßt sich jedoch noch nicht sagen, wie weit die Fundkollektion noch in das nachfolgende 14. Jh. hineinreicht. Befunde und Funde zeigen, daß im Schnitt 1/00 der Teil eines Areals erfaßt wurde, in dem zwar Abfall abgelagert wurde, das aber gleichzeitig unteilbarer Bestandteil der Burganlage war. Bei den ältesten Schichten handelt es sich offenbar um begrabene Bodenhorizonte. Darüber liegen durch menschliche Aktivitäten angehäuften Abfallprodukte aller Art, durch die sich das Gelände allmählich erhöhte. Dies zeigt, daß die erforschte Fläche schon von den Anfängen der Burganlage an ein Teil des abgeschlossenen und zweifellos bereits befestigten Areals war. Anderenfalls hätten sich derartig starke Schichtpakete auf dem hier steil abfallenden Felsen nicht bilden können. Unterhalb der Südostmauer des Nordwestflügels wurde ein massives steinernes Mauerwerk mit einer Stärke von mehr als 2 m und einer erhaltenen Höhe von über 2,30 m nachgewiesen. Nach der Mauertechnik gehört es in die Gotik, seine genaue Datierung muß jedoch Gegenstand weiterer Überlegungen bleiben. Wird die archäologische Datierung aufgrund der stratigraphischen Situation akzeptiert, entstand die Mauer spätestens zu Beginn des 14. Jh. Mit hoher Wahrscheinlichkeit handelt es sich dabei um Reste der ehemaligen Außenmauer, die das Burggelände vor der Errichtung des Nordwestflügels abschloß. Aufgrund des ursprünglichen Reliefs, das im 13. Jh. nicht aktiv verändert wurde, bestand zwischen ihr und der übrigen Fläche des Burghofs ein abgesenkter Bereich, der relativ schnell aufgefüllt wurde.

Diese Folgerung zur Lage der nordwestlichen Burgmauer zieht zwangsläufig auch Überlegungen zum Standort des Burgtors nach sich. Der ursprüngliche Eingangsbereich befand sich ungefähr im Bereich der heutigen Durchfahrt in den Burghof (Abb. 15). Dies führte jedoch zu Problemen mit der Unebenheit des Geländes und einem allgemein unzureichendem Hofbereich, da der an dieser Stelle steil abfallende Felsen nur eine schmale Fläche übrig ließ, die als Einfahrt hätte dienen können. Damit im Zusammenhang steht sicherlich die Entdeckung einer 1 m hohen, steinernen Terrassenmauer (1073), die auf einer Steinpackung aufsitzt. Die Höhe der Mauerkrone bewegt sich in einem Bereich von 346,0 bis 346,20 m ü. NN, was der Höhe des anstehenden Felsens im Burghof relativ genau entspricht. Problematisch bleibt die genaue chronologische Einordnung der Mauer, da in ihrer Baumasse kein einziger Fund geborgen werden konnte und sie so nur im Rahmen der ermittelten Stratigraphie datierbar ist. Danach dürfte sie am Ende des 13./Anfang des 14. Jh. errichtet worden sein. Sie läßt sich als funktioneller Bestandteil der ursprünglichen Einfahrt betrachten, deren genaue Lage, Größe und Gestalt jedoch unbekannt bleibt. Aufgrund des Verlaufs der nordwestlichen Burgmauer kann lediglich hypothetisch auf ein an der Flanke gelegenes Tor geschlossen werden (Abb. 16). In diesem Falle würden die ermittelte Terrassenmauer und die Erhöhung des Terrains im Bereich der Hofeinfahrt eine Begründung erfahren.

Abbildungen:

1. Orlik nad Vltavou. Gesamtplan des Felssporns mit der Burganlage und den archäologisch beobachteten Flächen. 1: Fundament der spätgotischen und renaissancezeitlichen Arkaden 2: ergrabene Flächen mit Schichten aus dem 13./beginnenden 14. Jh.; 3: Terrassenmauer 1073; 4: anstehender Fels. Kennzeichnet ist der ermittelte Felsabfall im Bereich des Burghofes.
2. Orlik nad Vltavou. Grundriß des Innenhofs. Gepunktet die Lage der archäologischen Schnitte.

3. Orlík nad Vltavou. Schnitt 1/00. Oben Planum in der Höhe des spätmittelalterlichen Pflasters (1013) und Lage der Profile 1–9. In der Mitte Planum in der Höhe der Schicht 1068 aus dem 13. Jh. Unten Profil 2 (Zeichnung K. Věšíňová).
4. Orlík nad Vltavou. Schnitt 1/00. Oben Längsprofil 4a mit der Treppe (1012) zu den Renaissancearkaden und deren Fundament (1029). In der Mitte das Längsprofil 4b mit Südostmauer des Nordwestflügels und der als ursprüngliche nördliche Burgmauer angesehenen Mauer (1069). Unten Schnitte 2/00 und 3/00 mit den quer über den Burghof verlaufenden Profilen 10 und 11 (Zeichnung K. Věšíňová).
5. Orlík nad Vltavou. Schnitt 1/00. Querprofil 1. Deutlich erkennbar ist der steile Abfall des anstehenden Felsens (1082) im nördlichen Bereich des Burghofs.
6. Orlík nad Vltavou. Schnitt 1/00. Profil 15 im Bereich des vermauerten Fensters.
7. Orlík nad Vltavou. Schnitt 1/00. Auswahl von Keramikfunden aus Schichten des 13./Anfang des 14. Jh. (Zeichnung P. Týlešová).
8. Orlík nad Vltavou. Schnitt 1/00. Auswahl von Keramikfunden aus Schichten des 13./Anfang des 14. Jh. (Zeichnung P. Týlešová).
9. Orlík nad Vltavou. Schnitt 1/00. Auswahl von Keramikfunden aus Schichten des 13./Anfang des 14. Jh. (Zeichnung P. Týlešová).
10. Orlík nad Vltavou. Schnitt 1/00. Auswahl von Keramikfunden aus Schichten des 13./Anfang des 14. Jh. (Zeichnung P. Týlešová).
11. Orlík nad Vltavou. Schnitt 1/00. Auswahl von Keramikfunden aus Schichten des 13./Anfang des 14. Jh. (Zeichnung P. Týlešová).
12. Orlík nad Vltavou. Schnitt 1/00. Auswahl von Keramikfunden aus Schichten des 13./Anfang des 14. Jh. (Zeichnung P. Týlešová).
13. Orlík nad Vltavou. Schnitt 1/00. Auswahl von Keramikfunden aus Schichten des 13./Anfang des 14. Jh. (Zeichnung P. Týlešová).
14. Orlík nad Vltavou. Schnitt 1/00. Denar Vratislavs II. (Photo V. Dvořáková, NM Praha).
15. Orlík nad Vltavou. Grundriß des ersten Obergeschosses der Burg mit Eintrag der ältesten Bauphase (schwarz) und dem angenommenen Verlauf der nördlichen Burgmauer (gestrichelte Linien) nach J. Varhaník (ders. 1998, 18 Abb. 8).
16. Orlík nad Vltavou. Gesamtplan des Bergsporns mit Eintrag der ältesten Bauphase der Burg. 1: Verlauf der Burgmauer nach J. Varhaník (wie Abb. 15). Der Verlauf im Norden ist nach den Grabungsergebnissen korrigiert; 2: Terrassenmauer 1073; 3: angenommene Lage des Tores; 4: heutiger Grundriß des Schlosses; 5: angenommener Bergfried; 6: Abschnitt der als nördliche Burgmauer angesehenen Mauer 1069; 7: Bereich mit Abfallschichten und Keramik des 13. Jh.; 8: künstlich erhöhte Fläche zwischen dem angenommenen Torbereich und der Terrassenmauer 1073.

Diagramm 1. Anzahl der Keramikbruchstücke in den jeweiligen Schichten des Profils 1 im Schnitt 1/00.

Diagramm 2. Anzahl der Tierknochen in den jeweiligen Schichten des Profils 1 im Schnitt 1/00.

Diagramm 3. Gesamtzahl der Bruchstücke der verschiedenen Keramikformen (unbestimmte Fragmente, Töpfe, Vorratsgefäße, Deckel, fäßchenförmige Töpfe, Schüsseln, Flaschen, Kannen, Pfannen, Öllampen und Krüge) des 13./beginnenden 14. Jh. Hellgrau Randstücke, weiß Wandungsstücke, dunkelgrau Bodenstücke.

Diagramm 4. Gesamtzahl der Bruchstücke der verschiedenen Keramikformen (wie Diagramm 3) des 13./beginnenden 14. Jh. Dunkelgrau abgesetzt ist der Anteil der Graphittonkeramik.

Tab. 1. Arten der vertretenen Haus- und Wildtiere in den einzelnen Schichten des Schnitts 1/00 (nach Kováčiková 2001). B. p. f. t.: *Bos primigenius* f. *taurus* (Rind). S. sp.: *Sus scrofa* sp (Schwein). O/C: *Ovis/Carpa* (Schaf/Ziege). C. c.: *Capreolus capreolus* (Reh). C. a.: *Cervus elaphus* (Hirsch). L. e.: *Lepus europaeus* (Hase). A. a.: *Anser anser* (Gans). G. g.: *Gallus gallus* (Huhn). x: Lesefund.

Tab. 2. Ergebnis der Analyse der Mörtelproben (nach Majer 2000).